494.3
M - 25

: «رحم الله امرأ اصلح من لسانه»

توركى نحوى.

ابتدائى مكتبلرنك دورتنچى صنف شاگردلرى اوچون تأليف قيلندى.

Синтаксисъ татарскаго языка.

B.A.S.S.R.
Ilimi Ketepxane
№
Научная Библиотека
БАССР

مؤلفى : احمد هادى مقصودى.

بو رساله عرب، فارس، روس و فرانسوز گرامرلرينه قياس ايله توركى تلينك
قزان شيوه‌سينه تطبيقاً تأليف ايدلدى . عثمانلى ، آذربايجان ، اوزبك ، قرغز
و طارانچى شيوه‌لرينه مخصوص قاعده و حكملر بو رساله‌ده بيان قيلنمادى .
آنلارى قزان شيوه‌سينك قاعده‌لرينه چاغشدروب بلو مشكل توگلدر .

سنه ١٣٢٨ — ١٩١٠ ده

безплатное приложеніе къ газетѣ „ЮЛДУЗЪ"

КАЗАНЬ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова, соб. домъ.
1910.

2088

حدیث شریف: «رَحِمَ اللهُ امرأً اَصْلَحَ مِنْ لِسانِهِ»

معناسی: «اوز تلن اصلاح قیلغان کشیگه الله تعالی رحمت قیلغای ایدی.»

توركی نحوی.

ابتدائی مکتبلرنڭ دورتنچی صنف شاگردلری اوچون تألیف قیلندی

Синтаксисъ татарскаго языка.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

Пожертвованъ Ахмедгалиемъ Максудовымъ 1931 г.

مؤلفی: احمد هادی مقصودی.

بورساله عرب، فارس، روس وفرانسوز گرامرلرینه قیاس ایله توركی تلینڭ قزان شیوه‌سینه تطبیقا تألیف ایدلدی. عثمانلی، آذربایجان، اوزبك، قرغز وطارانچی شیوه‌لرینه مخصوص قاعده وحکملر بو رساله‌ده بیان قیلنمادی. آنلرنی قزان شیوه‌سینڭ قاعده‌لرینه چاغشدروب بلو مشکل توگلدر.

سنه ۱۳۲۸ — ۱۹۱۰

КАЗАНЬ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова, соб. домъ.
1910.

بسم الله الرحمن الرحيم

صرف ونحو.

١) سوزلرنڭ سۆیلەنگان گپ اچنده نی رەوشلرده اوزگەرگانن بلدره طورغان عململك «صرف علمی» دیب آتالا. تورلی سوزلردن هر کم درست آڭلارلق گپ تزەرگه اوبرەته طورغان عململك «نحو علمی» دیب آتالا.

٢) بو کتاب تاتار تورکیسینڭ نحو علمی کتابیدر. بونده تاتار تورکیسنچه تزلگان گپلرنڭ تورلی قاعدەلری بیان قیلناچقدر.

یالغوز وقوشما سوزلر.

٣) برگنه سوزگه «یالغوز سوز» دیله. بەنەشه ایتوب سوبلەنگان ایکی سوزگه «قوشما سوز» دیله. (بای)، (علی) دیگان سوزلر اوز آللرینه حسابلانغانده یالغوز سوزلردر. «بای علی، علی بای» دیب بەنەشه قوشوب ئەیتلسەلر، «قوشما سوز» بولالر.

٤) قوشما سوزلر بیك کوب تورلی بولالر: علی کوك، علی بلەن، علی اوچون. بای علی، علی بای (یعنی علی بای کشیدر).

گپ. (جمله وکلام)

٥) قوشما سوزلرنڭ طڭلاوچیغه بر خبر(*) آڭلاتقانلری (گپ)دیب آتالا: علی بای؛ ولی یارلی؛ احمد صاو؛ محمود آورو کبی. (علی کوك، علی بلەن، علی اوچون، بای علی) دیگان سوزلر طڭلاوچیغه بر خبر آڭلاتماغانلقلرندن (گپ) توگلدرلر.

(*) جملهٔ انشائیەلرده خبر بولماسەده، مسندلری تغلیبا خبر حکمنده صانالدی.

٦) هر گبده آز بولغانده ایکی سوز بولا. بو سوزلرنڭ برسی گبنڭ ایه‌سی بولا، ایکنچیسی گبنڭ‌خبری‌بولا. گبنڭ‌ایه‌سی «صاحب» دیب، خبری «حکم» دیب آتالا. «علی بای» دیگان گبده علی صاحبدر، بای حکمدر.

٧) گبنڭ صاحبلری کوبسنچه حکمدن الك ئه‌یتلەلر: علی بای؛ ولی طازا؛ احمد اوقوٗدی؛ محمود یازا؛ صو آغا؛ ییل ایسه؛ اوله‌ن اوسه؛ قوٗیاش چقدی؛ آی قالقدی؛ یوٗلدزلر کورندی کبی.

٨) قایسی گبلرنڭ‌صاحبلری حکملرندن صوڭده ئه‌یتلەلر: بای ایکان علی! طازا ایمش ولی؛ اوقوٗغانمی احمد؟ کبی.

٩) گبلرنڭ توٗب‌سوزلری (باشلقلری) صاحب ایله‌حکمدر. قایسی گبلرده صاحب‌ایله حکملرندن باشقه سوزلرده بولا. لکن‌آنلر گبنڭ باشلقلری بولمیلر، گبنڭ صاحبینه یاکه حکمینه ایه‌رتوٗب‌کنه قوشلغان بولالر. «اوٗزوٗن علی بیك بای» دیگان گبنڭ باشلقلری (علی) ایله (بای) دیگان سوزلردر. (اوٗزوٗن) دیگان سوز (علی)گه، (بیك) دیگان سوز (بای)غه ایه‌رتوٗب سویله‌نگان سوزلردر.

١٠) گبلرنڭ صاحب وحکملرینه ایه‌رتوٗب سویله‌نگان سوزلر (قَیْدْ) دیب آتالالر. «اوٗزوٗن علی بیك بای» دیگان گبده «اوٗزوٗن» ایله «بیك» گبنڭ قیدلریدرلر. ٣

١١) ایکی‌گنه سوزدن، یعنی صاحب ایله حکمدن‌گنه قوشلغان گبلر «قسقا گب» دیب آتالالر. بر یا بر نیچه قیدلر ایله بیزه‌لگان گبلر «اوٗزوٗن گب» دیب آتالالر: (علی بای)؛ (علی بایغان) دیگان گبلر قسقا گبلردر. «اوٗزوٗن علی بلطر، قش، قالاده اشله‌گاچ بایغان» دیگان گب اوٗزوٗن گبدر. اوٗشبو گبنڭ باشلقلری (علی) ایله (بایغان) دیگان سوزلردر. بونلردن باشقه (اوٗزوٗن،بلطر، قش، قالاده، اشله‌گاچ)دیگان‌سوزلر قیدلردر.

صَاحِبْ، حُکْمْ وقَیْدْلر.

١٢) گبلرنڭ‌صاحبلری‌کوبسنچه‌ضمیر یا اسم‌بولا. اول بای؛ علی‌بای کبی.

١٣) صفت‌لر، عددلر، مصدرلر، وفاعللرده قایسی گبلرده صاحب‌بولالر: بای صاران: بر بیك آز؛ بلو کیره‌ك؛ بلوچی یاخشی کبی.

۱٤) فعللردن ماضی ، حاضر ، مستقبل ، امر ، شرط ووجوب صیغه‌لری هیچ بر گبده‌صاحب‌بولمیلر . هر گبده‌حکم بولوٗب‌قنه سوٗیله‌نه‌لر : علی بلدی ؛ علی بله ؛ علی بلوٗر ؛ علی بلسوٗن ؛ علی بلسه ؛ علی بلمه‌لی کبی .

۱٥) فعلنك حال صیغه‌لری قیدلر ، اداتلر ، صوتلر گب اچنده کوب سوٗیله‌نسه‌لرده ، کوبسنچه گبنك‌صاحبی‌ده‌حکمی‌ده‌بولاآلمیلر ، بر سوزنك‌قیدی‌یا قوشمتاسی بولوٗب‌قنه سوٗیله‌نه‌لر . علی اشله‌ب بایغان ؛ علی اشله‌گاچ بایغان ؛ علی اشله‌گانچی بایماغان ؛ علی بلطر بایغان ؛ علی قالاده بایغان ؛ موٗنه ، علی بایغان کبی .

۱٦) قایسی گبلرده گبنك صاحبی ئه‌یتلمی‌ده قالا : کیلدیمی علی ؟ سوٗالینك‌جوابنده (. . . کیلدی) دیمك کبی . اصلده (علی کیلدی) دیگان‌سوزدر .

۱۷) قایسی گبلرنك حکمی‌ده ئه‌یتلمی قالا : کم کیلدی ؟ سوٗالینك جوابنده (علی . . .) دیمك کبی . اصلده (علی کیلدی) دیگان سوزدر .

۱۸) مخاطب ومتکلم صیغه‌لرینك صاحبلری کوبسنچه ئه‌یتلمی قالالر : بلدنگ ، بلدنگز ، بل ، بلنگز ، بلدم ، بلدك ، بلیم ، بلیك کبی‌که اصلده : سین بلدنگ ، سز بلدنگز ، سین بل ، سز بلنگز ، مین بلدم ، بز بلدك ، مین بلیم ، بز بلیك دیمکدرلر .

۱۹) قایسی گبلرده حکم اوزی ئه‌یتلمی ، آنك اورنینه آنك بر قیدی گنه ئه‌یتله : علی بوٗنده ؛ ولی تگنده ؛ احمد اوٗیده ؛ محمود باقچه‌ده کبی . بو سوزلرنك اصللری : (علی بوٗنده طوٗرا ؛ ولی تگنده یاتا ؛ احمد اوٗیده اوطوٗرا ؛ محمود باقچه‌ده یوٗری) دیگان سوزلردر .

۲۰) قایسی گبلرده (بله ، کوك ، اوٗچوٗن ، گه ، ده ، دن) کبی اداتلر حکم اورننده بولغالیلر : علی ولی بله ؛ احمد محمود کوك ؛ بو علی اوٗچوٗن ؛ تگی ولیگه ؛ علی قزانده ؛ ولی سبردن کبی . بو گبلر اصلده : علی ولی بله اوطوٗرا ؛ احمد محمود کوك یوٗری ؛ بو علی اوٗچوٗن بولاسی ؛ تگی ولیگه بیرله‌سی ؛ علی قزانده طوٗرا ؛ ولی سبردن کیلگان دیگان سوزلردر . اصللرینه قاراغانده بو گبلرنك حکملری اوطوٗرا ، یوٗری ، بولاسی ، بیرله‌سی ، طوٗرا ، کیلگان دیگان سوزلردر . سوز جایندن بلنگانگه کوره بو سوزلر ئه‌یتلمی قالالر .

(قسقالق اوٗچوٗن بویله ئه‌یتلمی قالغان سوزلر هر تلده بولا) .

٢١) هر توْرلى كلمه‌لر قيد بولا آلالر:

ضمير قيد : علی آكا ديدی ؛
اسم قيد : تيمر قلم طابلدی ؛
صفت قيد : بای علی كيلدی ؛
عدد قيد : بيش كشی كيلدی ؛
فعل قيد : بايغان علی كيلدی ؛
قيد قيد : علی بلطر بايدی ؛
ادات قيد : علی هيچ كورمه‌دی ؛
صوت قيد : علی آه ديدی .

٢٢) قايسی قيدلر بر ادات ايله قوشلغان بولالر : علی وليگه قارادی كبی.

٢٣) قايسی گپلرده قيدلرنك صاحبلری‌ده بولا : خلق ماقتاغان علی كيلدی گپنده (خلق) ديگان سوز (ماقتاغان) نك صاحبيدر. ماقتاغان ديگان سوز اوزی (علی) نك قيديدر.

٢٤) صاحبلی قيدلر اوزلری بر گپ حكمنده‌درلر. «طاغلغان گپ» و «جمله» ديب آتالالر. ٥

٢٥) قايسی قيدلرنك قيدلری‌ده بولا: بيك اوْزوْن علی، ايك بای كشی گپنده (بيك وايك) ديگان سوزلر (اوْزوْن، بای) ديگان سوزلرنك قيدلری‌درلر. (اوْزوْن) و (بای) ديگان سوزلر (علی) ايله (كشی) ديگان سوزلرنك قيدلری‌درلر.

آيروْب بيرو. (تحليل تركيب)

٢٦) نحو علمن اوقودن مقصود هر گپنك ايچنده‌گی سوزلرن آيروْب بيرودر. نحو اوقوغان كشی بر گپنی كورگاچ‌ده قايسی سوزی «صاحب» ايكانن وقايسی سوزی «حكم» ايكانن وقايسی سوزلری «قيدلر» ايكانن بلوْرگه كيره‌ك. قيدلر بر نيچه توْرلی بولا. آنلرنك اوزارينه آتالغان اسملری بار. گپده‌گی قيدلرنی كورگاچ‌ده نی اسملی قيد ايكانن بلوْرگه كيره‌ك. قيدلرگه ايه‌رگان قيدلرنی‌ده طانوْرغه كيره‌ك.

۲۷) گبدەگی سوزلرنڭ صاحب، حکم وقیدلرن طابوٌب هر قیدنڭ اسملرن ئەیتوٌب بیرو توٌرکیچه «آیروٌب بیرو» دیب آتالا. عربچه «تَحْلیل تَرْکیب» دیب آتالا. گبلرنی آیروٌب بیرەبلو کشینڭ عقل وفیمن آرندرا، سوزگەاوٌستارتا. گبلرنی آیروٌب بیرەبلەگان کشی سوزن یابشدروٌب سوٌیلی بلمی. آنڭ یازغان یازووی کشی آڭلارلق بولمی. اوقوٌماغان کشیلرنڭ سوزلرندە ترتیب بولماوشول سببدندر. سوزلرنڭ حرفلرن درست یازو اوٌچوٌن دە گبنی آیرا بلو لازمدر. گب سوزلرن تحلیل قیلوٌرغه اوٌیرەنمەگان کشینڭ املاسی دە درست بولمیدر.

توٌرلی قیدلر:

۲۸) گب اچندەگی توٌرلی سؤاللرگه قاراب قیدلر توٌرلیچه بولالر. مشهور سؤاللر (۱۳) در:

۱) کم؟ ۲) کمنڭ؟ ۳) کمگه؟ ٤) کمنی؟ ۵) کمدە؟ ٦) کمدن ۷) کمچه؟
(قایسی) (نینڭ) (نیگه) (نینی) (نیدە) (نیدن) (نەرسەچه)
۸) کم بلە؟ ۹) کم اوٌچوٌن؟ ۱۰) نیچلك؟ ۱۱) نیچه؟ ۱۲) قایچان؟ ۱۳) نینده‌ی؟
(نی بلە) (نی اوٌچوٌن) (نی روەشدە) (نی قدر) (قای وقتدە) (قایسی)

۲۹) گبلر اچندە اوٌشبو ۱۳ سؤالنڭ بر سینه یا بر نیچەسینه جوابلر بولا. شول جوابلر همەسی قید اسمندە بولالر. قایسی گبلردە بنه بوسؤاللرگه جواب بولماغان قیدلر دە بولا.

۳۰) قیدلر جملەدە توٌرلی مقصود اوٌچوٌن سوٌیلەنەلر. بیك کوبه توٌرلی بولالر. توٌرکی تلندەگی قیدلر (۲۰) در:

۱) بَیانْ،
۲) مُضافْ اِلَیْه،
۳ مَفْعولْ اِلَیْه،
٤) مفعولْ بِه،
۵) مفعولْ فیهِ،
٦) مفعولْ مِنْه،
۷) مِثالْ.
۸) مفعولْ مَعَه،
۹) مفعولْ لَه،
۱۰) حالْ،
۱۱) مِقْدارْ،
۱۲) زَمانْ،
۱۳) وَصْفْ،
۱٤) تَأکیدْ،
۱۵) مَعْطوفْ،
۱٦) مُنادا،
۱۷) مُتَمِم،
۱۸) ضَمیمه،
۱۹) مَقولْ،
۲۰) واقْ قیدْ.

۳۱) ۱) گبده کم؟ (یا قایسی؟) سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (بیان) دیب آتالالر: (توره علی کیلدی)؛ (ولی خلفه کیتدی) گبلرنده (توره، خلفه) دیگان قیدلر بیاندرلر.

۳۲) ۲) کمنكٔ؟ نینكٔ؟ سؤاللرینه جواب حکمنده بولغان قیدلر (مضاف الیه) دیب آتالالر: علی ولینكٔ اوغلی؛ علی یۈرطنكٔ اییەسی؛ دیگان گبلرده (ولینكٔ، یۈرطنكٔ) دیگان قیدلر مضاف الیەلردر.

۳۳) ۳) کمگه، نیگه سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (معفول الیه) دیب آتالالر: (علی ولیگه قارادی) گبنده (ولیگه) دیگان شوز مفعول الیەدر. (علی باقچەغه چقدی) گبنده (باقچەغه) دیگان سوزده مفعول الیەدر.

۳٤) ۴) کمنی؟ نینی؟ سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (مفعول به) دیب آتالالر: (علی ولینی اوقۈتدی) گبنده (ولینی) مفعول بەدر. (علی آلمانی آشادی) گبنده (آلمانی)ده مفعول بەدر.

۳۵) ۵) کمده؟ نیده؟ سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (مفعول فیه) دیب آتالالر: (علی ولیده صیلاندی) گبنده (ولیده) مفعول فیەدر. (ولی باقچەده یۈردی) گبنده (باقچەده)ده مفعول فیەدر.

۳٦) ٦) کمدن؟ نیدن؟ سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (مفعول منه) دیب آتالالر: (علی ولیدن بیزدی) گبنده (ولیدن) مفعول منەدر. (ولی باقچەدن چقدی) گبنده (باقچەدن)ده مفعول منەدر.

۳۷) ۷) کمچه؟ نی کوك؟ کم کبی؟ سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (مثال) دیب آتالالر: (علی ولیچه اوٛطۈردی)؛ (علی ولی کوك ماتۈر)؛ (علی ولی کبی اوٛزۈن) گبلرندەگی (ولیچه، ولی کوك، ولی کبی) دیگان سوزلر مثالدرلر.

۳۸) ۸) کم بله؟ نی بله؟ سؤاللرینه جواب ایتۈب سۈیلەنگان قیدلر (مفعول معه) دیب آتالالر: (علی ولی بله سۈیلەشدی) گبنده (ولی بله) مفعول معەدر. (علی قارا بله یازدی) گبنده (قارا بله) مفعول معەدر.

۳۹) ۹) کم اۉچۉن؟ نی اۉچۉن؟ نیك؟ سؤاللرینه جواب ایتوب سۉیلنگان قیدلر (مفعول له) دیب آتالار: (علی ولی اۉچۉن طرشدی) گبنده (ولی اۉچۉن) مفعول لەدر. (ولی اوقۉر اۉچۉن کیلدی) گبنده (اوقۉر اۉچۉن)ده مفعول لەدر.

٤٠) ۱۰)نیچلك؟ نی رەوشده؟ نی اشلەب؟ سؤاللرینه جواب اینوب سۉیلنگان قیدلر (حال) دیب آتالار: علی آشغۉب کیلدی؛ ولی اوقۉغاچ بلدی؛ محمود کیتکانچی آشادی: احمد آقرن یۉردی؛ گبلرنده آشغۉب، اوقۉغاچ، کیتکانچی و آقرن دیگان قیدلر حالدرلر.

٤١) ۱۱) نیچه؟ نی قدر؟ کبی سؤاللرگه جواب حکمنده سۉیلنگان عدد سوزلری (مقدار) دیب آتالار: اۉچ کشی کیلدك؛ بز بیش کشی؛ سز اون خاتۉن؛ آنلر یکرمی بالا؛ گبلرندەگی عددلر مقداردرلر.

٤٢) ۱۲) قایچان؟ قای وقتده؟ سؤاللرینه جواب حکمنده بولغان قیدلر (زمان) دیب آتالار: (علی بایا کیلدی؛ ولی ئەلی کیندی؛ احمد کیچه کیلدی؛ محمود کۉندز کیتەچك) گبلرنده بایا، ئەلی، کیچه، کۉندز قیدلری زماندرلر.

٤٣) ۱۳) نیندی؟ قایسی؟ سؤاللرینه جواب حکمنده بولغان صفتلر (وصف) دیب آتالار: (علی طازا کشی؛ بای علی جوماردد) گبلرنده طازا، وبای قیدلری وصفدرلر.

٤٤) ۱۴) اوزی، بارچه، قایسی کوك سوزلر مضاف بولماغانده «تاکید» دیب آتالار: علی اوزی کوردی؛ بز بارچەمز کیلدك؛ بزقایسیمز کیچه کیلدك؛ کبی.

٤٥) ۱۵) (ده، یا، صوڭره، توگل، ئه) دیگان سوزلر ایله برسوزگه ایەرتلگان سوزلر «معطوف» دیب آتالار: علی ده ولی کیلدی؛ علی یا ولی کیلگاندر؛ علی صوڭره ولی کیلدی؛ علی کیلدی، ولی توگل؛ علی اوقۉمی، ئه یازا؛ کبی.

٤٦) ١٦) سوز طڭلاوچی مخاطبنڭ اسمی «منادا» دیب آتالا: ولی!
علی کیلگان؛ ولینی چاقر، علی! گبلرندهاۋلگی «ولی» ایلهصوڭغی «علی» کبی.

٤٧) ١٧) نی بولو؟ نیچك ایتو؟ کبی سؤاللرگه جواب ایتۈب ئهیتلگان قیدلر (متمم) دیب آتالالر. «متمم» دیگان سوز تمام قیلوچی دیگان سوزدر. متمملر کوبسنچه معناسی کیتك فعللرنی طوطرو اۏچۏن سۏیلهنهلر: علی بای بولدی؛ علی یۏرطن بییك ایتدی؛ علی ولیگه تحسین ایتدی؛ ولی علینی تعظیم قیلدی کبی.

٤٨) ١٨) بلو، آلو، یازو، طۏرو کبی فعللرگه قوشۏب ئهیتله طۏرغان حاضر صیغهسنده‌گی فعللر (ضمیمه) دیب آتالالر. ضمیمه قوشمتا دیگان سوز: علی آشی بلدی؛ ولی کوتهره آلدی؛ احمد یغلا یازدی؛ محمود یازا طۏردی کبی.

٤٩) ١٩) دیبو فعلندن الك ئهیتلگان سوزلر (مقول) دیب آتالالر:
علی یاری دیدی؛ ولی الدانام دیب قورقدی؛ کبی.

٩ ٥٠) ٢٠) بوغاری صاناalغان قیدلردن باشقه‌تورلی ادات وصونلردن بولغان قیدلر «واق قید» دیب آتالا: علی بیك بای؛ ولی ایڭ بای کشی؛ هرکم کوردی؛ مین هیچ کورمهدم: آه،علی کیتکان؛ آی،بالا یغلا؛ کبی.

١) بیانلر. (عطف بیانلر)

٥١) بیانلر کوبسنچه ایبهلرندن الك ئهیتلهلر: توره علی کیلدی؛ خلفه ولی کیتدی کبی.

٥٢) قای وقتده ایبهلرندن صوڭده ئهیتلهلر: علی توره کیلدی؛ ولی خلفه کیتدی کبی.

٥٣) بیاننڭ ایبهلرندن الك ئهیتلووی ایله صوڭ ئهیتلووی آراسنده کوبسنچه آیرما بولا: „توره علی کیلدی“ دیگان سوزدن توره بولماغان ایکنچی بر علی بارلغی آڭلانا. „علی توره کیلدی“ دیگاندن بو آڭلانمی. لکن آندن علی اسملی بولماغان ایکنچی بر توره بارلغن آڭلارغه ممکن.

٥٤) فلان اوغلی، فلان زاده، فلانی وفلانی کبی نسل وفامیلیه اسملری بیان بولالر: علی ولی اوغلی، علی ولی زاده، علی ولییف، علی محمودی کبی. بو بیانلرنی‌ده ایبه‌لریدن الـك ئه‌یتو ممکندر. ولی اوغلی علی، ولی زاده علی، ولییف علی، محمودی علی کبی. بیانی الك ئه‌یتو ایله صوڭدن ئه‌یتوده بو سوزلرده‌ده آیرما بولغالی.

٥٥) اشاره ضه‌یرلرینڭ مفردلری کوبسچه بیان بولوب ئه‌یتله‌لر: بو علی، تـگی علی، شول علی کبی.

٥٦) شخص ضمیرلرینڭ غائب صیغه‌سینڭ مفردی‌ده بیان بولغالی: اوّل علی کبی. اما غائب صیغه‌سینڭ جمعی ومتکلم صیغه‌لری بیان بولمیلر، بلکه آنلردن صوڭغی اسملر اوزلری بیان بولوب تۆشه‌لر: آنلر علیلر، سین علی، سز علیلر، مین علی، بز علیلر کبی.

٥٧) اضافه ضمیرلری اوزلریدن صوڭغی اسمنڭ بیانی بولمیلر بلکه

١٠ مضاف الیه‌سی بولالر: آنڭ علییی. آنلرنڭ علییی، سینڭ علییڭ، سزنڭ علییگز، مینم علییم، بزنڭ علییمز کبی.

٥٨) نه‌رسه‌نڭ نیندی داندن ایکانن آڭلاتا طورغان قیدلرده بیان‌بولالر: تیمر قلم یوغالدی؛ قامش قلم طابلدی؛ آغاج یۆرط یاندی؛ طاش کوپر ییمرلدی؛ ایمه‌ن طاقتا طازا: اصل کولمه‌ك ماثور کبی (*).

٥٩) خان، شاه، میرزا، حضرت، افندی، آبزی، ابی، آغای، آبزتای، آپا، طۆتاش، بیکه، خانم، جانم کبی سوزلر کوبسچه بر سوزنڭ بیانی بولوب سۆیله‌نه‌لر: محمد خان، احمد شاه، حیدر میرزا، محمود حضرت، علی افندی، ولی آبزی، احمد آبی، عارف آغا، مفتوحه آبزتای، فاطمه آپـا، شفیقه طوتـاش، مریم بیکه، زینب خانم، بالام جانم کبی.

(*) بو بیانلرنی «وصف» دیب صاتاشماسقه کیرك. ذات اسملری وصف بولمیلر. «آلتون تـه‌نکه طابدم» دیگانده آلتون بیاندر. «آلتونلی تـه‌نکه طابدم» دیگانده آلتونلی وصفدر.

٦٠) حضرتلری ، جنابلری کبی سوزلر بیان توگل ، مضافدرلر. آنلردن آلدەغی سوز مضاف الیەدر؛ لکن آخرلرندە (نڭ) اداتی یوقدر: پادشاه حضرتلری، وزیر جنابلری کبی که اصلده: پادشاهنڭ حضرتلری، وزیرنڭ جنابلری حکمندەدرلر.

٦١) کوب وقتده عددلردن صوڭ اولچەو اسملری بیان بولوب کیلەلر:

بر قاداق شیکر ، بیش مثقال چای ، اون پود بال؛ بیش آرشین بەز، اون قولاچ باو ، یکرەی چاقرم یول دیگاندە قاداق، مثقال، پود، آرشین، قولاچ ، چاقرم دیگان سوزلر بیاندرلر.

٦٢) بیانلرنڭ اوزلرینه مخصوص اعرابلری یوقدر. شونڭ اوچون طاغلغان ایەلرندن ایلك بولماندە هیچ اعرابلانمیلر. طاغلغان ایەسی نیدی اعرابدە بولسەدە بیان همان اعرابسز ئەینل: توره علی ، توره علینڭ، توره علیگه، توره علینی ، توره علیده ، توره علیدن ، توره علیچه کبی.

٦٣) اگرده بیان، طاغلغان سوزندن صوڭ ئەینلسه، آنڭ اعرابی بیانغه کوچه، چونکه بیان اوزینڭ طاغلغان سوزی ایله برگه بر سوزگه مسابلانالر:

علی توره ، علی تورەنڭ ، علی تورەگه ، علی تورەنی ،
علی تورەدە ، علی تورەدن ، علی تورەچه ،
علی باطر ، علی باطرنڭ ، علی باطرغه ، علی باطرنی ،
علی باطردە ، علی باطردن ، علی باطرچه .

٦٤) „علی تورەنڭ اوغلی کیلدی" ترکیبنده اوعلینڭ مضاف الیەسی توره دیگن سوزگنه توگل، „علی توره" دیگان سوزنڭ بارسی برگه مضاف الیەدر. گبلرنڭ نحوچه بولغان حاللرن نیکشرگاندە بونی یاخشی آیرورغه کیرەك .

٦٥) سوزنڭ بیانی بولو اسملرگەگنه خاص توگلدر. اسم حکمندەرەك استعمال قیلنا طورغان صفترده فای وقتده بیان بولوب نوشەلر: علی باطر، علی بای ، علی قویشی ، علی تگوچی ، علی یولەر کبی.

٦٦) عربچه «یعنی» دیگان سوزدن صوڭ ئەیتلگان سوزلرده بیان بولالر: معلم، یعنی اوقیتوچی، طالب، یعنی شاگرد، شریك، یعنی ایبدش کبی.

٦٧) هر بیانك بر ایه‌سی بولا. قایسی بیانلرنك ایکی ایه‌سی بولا. اوزندن الکیسی «چن ایه‌سی» دیب اوزندن صوڭغیسی «ظاهری ایه‌سی» دیب آتالا: (تیمر ایشك)، دیگان سوزده (تیمر) نك ایه‌سی بر گنه‌در. (طوبساسی تیمر ایشك)، دیگانده‌گی (تیمر) نك ایه‌سی ایکیدر. طوبساسی چن ایه‌سیدر، ایشك ظاهری ایه‌سیدر.

---

٢) مُضافٌ اِلیه‌لر.

٦٨) مضاف الیه‌لرنڭ آخرنده کوبسنچه (نڭ) اداتی بولا: علی ولینڭ اوغلی؛ بو، یۇرطنڭ قابقاسی؛ کبی.

قای وقتده‌غه مضاف الیه‌لرنڭ آخرسده (نڭ) اداتی بولمی: علی ولی اوغلی؛ علی یۇرط ایه‌سی کبی.

٦٩) مضاف ضمیرلرنڭ متکلم صیغه‌سینڭ مفردی هروقت مضاف ایه بولوب یورسه‌ده، آخرنده (نڭ) اداتی بولمی: مینم علیم، مینم قلمم کبی (*).

٧٠) مضاف الیه بولغان ضمیرلر کوبسچه تۆشلمی قالالر: علیبی، علیك، علیکز، علیم، علیمز کبی. اصلده: آنڭ علیبی، یا آنلرنڭ علیبی، سینڭ علیك، سزنڭ علیکز، مینم علیم، بزنڭ علیمز دیمکدر.

٧١) مضاف الیه‌نڭ ایه‌سی «مضاف» دیب آتالا. اول مضاف الیه قای وقتده گیبك صاحبی یا حکمی بولا: علینڭ آتاسی بای، ولی علینڭ آتاسی کبی.

٧٢) قایسی گیلرده مضاف اوزیده مضاف الیه بولا: علینڭ آتاسینڭ یۇرطی زور؛ علینڭ آتاسینڭ آتاسی قارت کشی؛ کبی. (مضاف الیه‌رنی اوچدن آرتق تزو مصاحتکه خلافدر. ضرور بولغانده تزمسکه کیره‌ك.)

٧٣) قایسی گیلرده مضاف بر سوزگه قید بولوب تۆشه:

ولینڭ اوغلی علی کیلدی؛ علینڭ آتاسینڭ یۇرطی زور؛

(*) آنڭ، اصلده آننڭ، سینڭ اصلده سیننڭ‌در.

علینكٔ اوغلیه قارادم ؛ علینكٔ اوغلن كوردم ؛

علینكٔ اوغلنده صیلاندم ؛ علینكٔ اوغلنچه كیيندم ؛

علینكٔ اوغلی بله كورشدم ؛ علینكٔ اوغلی اوچون طرشدم ؛

۷۴) فی وقتده مصاف الیه ایله مصاف آراسینه مضافنكٔ باشقه بر قیدی كیلوب كره:

علینكٔ ولیگه قاراسی كیلمی ، ولینكٔ طوری آتی یوغالغان كبی .

۷۵) قایسی مصادرنكٔ مضاف الیه‌لری بولمی. آنلر مصاف ایه بولورغه تیشلی سوزنكٔ بر قیدینكٔ ایه‌سی بولالر:

آتاسی بای بالا ایرکه بولا .

وصفنكٔ چن ایه‌سی، وصف، صاحب، متمم ، حكم.

آتاسی كیلگاچ ، علی ده كیلدی .

حالنكٔ چن ایه‌سی، حال صاحب، ادات، حكم .

توبه‌سی تیمر یورط تیز طوزمی .

بیانكٔ چن ایه‌سی بیان صاحب حال ، حكم .

۷۶) مضاف الیه‌نكٔ ذاتی كوبسنچه مصاف دانیه باشقه بولا. بر برسینه باشقه بولسه‌لرده، بو دانلرنكٔ آراسنده ایه‌لك ویافنق كبی بر مناسبت بولو لازمدر. بر برسینه هیچ بر مناسبتی بولماغان نه‌رسه‌لر مضاف ومضاف الیه بولوب یه‌نه‌شه ئه‌یتلمیلر. علینكٔ هیچ بر یورطی بولماغانده دنیاده یورطلر بیك كوب بولسه‌ده، „علینكٔ یورطی“ دیب ئه‌یتلمی. ایشك ایله قر آراسنده هیچ بر مناسبت یوقدر. شول سبدن „ قرنكٔ ایشگی“ „ ایشكنكٔ قری “ دیب ئه‌یتوب بولمی .

۷۷) فای وقتده مصف الیه ایله مضاف ایكیسی بر ذاتنكٔ اسمی بولالر: اول وقتده مضاف الیه جنس اسملرندن بولوب اعرابسز ئه‌یتلر: تیمر چلبری، ایمه‌ن اغاچی ، كوموش یوزگی كبی. بوندی مصاف الیه‌لر «بیان مضاف الیه‌لر» دیب آتالالر. چونكه بونلر اصلده بیاندرلر. ایه‌رگان اسملری مضاف ره‌وشنده ئه‌یتلگانگه كوره مضاف الیه دیب آتالالر. بوندی مضاف الیه‌لرنی بیان جمله‌سندن صانارغه‌ده یاری .

٧٨) علم اسملرده فای وقتده « بیان مضاف الیه » بولالر: روسیه مملکتی ، قزان شهری ، قابان کولی ، صؤلان طاوی ، ایدل یلغاسی ، قزان صووی ، طاشصو آولی کبی.

٧٩) (علینڭ اؤی توبەسی ، ولینڭ باقچه قؤیماسی) کبی سوزلر اصلده : (علینڭ اؤیینڭ توبەسی ، ولینڭ باقچەسینڭ قؤیماسی) دیگان سوزلردر.

٣) مَفْعُولْ اِلَیْه‌لر.

٨٠) مفعول الیه‌لرنڭ آخرنده مروفت (گه، غه، که، قه) اداتلرینڭ برسی بولمی قالمی :

علیگه قارادم؛ بیکباوغه قارادم؛ احمدکه قارادم؛ مرادقه قارادم کبی.

٨١) آخرنده اؤشبو اداتلرنڭ برسی بولغان قیدلرنڭ همەسی مفعول الیه بولمیلر، سوزیبه قاراب قایسیلری مفعول له بولالر: علیگه طرشدم؛ بیکباوغه یاصادم؛ احمدکه حاضرلەدم؛ مرادقه ازلەدم؛ کبی.

بو قیدلرده‌گی (گه، غه، که، قه)لر اؤچون معناسنده‌درلر.

٨٢) قایسی مفعول الیه‌لردن صوڭره (طابا، قدر، باشقه، چیکلی، چاقلی) کبی واق قیدلر سؤیلەنه :

علیگه طابا قارادم؛ علیگه قدر باردم؛ علیگه باشقه کشینی کوردم؛ کیچکه چیکلی اوقؤدم؛ اؤرمانغه چاقلی باردم؛ کبی.

٨٣) قای وقتده فعلنڭ مستقبل صیغەلریده مفعول الیه بولالر :

باؤرگه قزقدم؛ اوقؤرغه هوسلەندم؛ کبی

(باورگه طرشدم؛ اوقؤرغه کیلدم) دیگانده‌کی فعللر مفعول الیه توگل، مفعول لەدرلر

٨٤) مضاف بولغان مفعول الیه‌لرنڭ آخرلرینه (گه، غه، که، قه) اورنینه قایسی صیغەلرده (نه، مه) اداتلری طؤناشا :

کیمینه، کیملرینه، آلمامه، آلمالریمه کبی

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

۸۵) بر اورن یا بر یاقنی آکلاتا طورغان قیدلر یا صفتلر مفعول الیه بولسه‌لر، آخرلرینه کوبسچه (گه، غه، که، قه، نه، مه) اداتلری طوتاشه‌ی: قایا قارادنگ؟ یوغاری قارادم؛ تو‌به‌ن قارادم؛ آری قارادم؛ بیری قارادم؛ یاقن قارادم؛ یراق قارادم؛ کبی.

۸۶) بوسوزلر، اورنینه قاراب، قایسی گیلرده مفعول الیه بولمیلر، بلکه مفعول فیه بولالر: قایا اوطوردنگ؟ یوغاری اوطوردم؛ تو‌به‌ن اوطوردم، آری اوطوردم؛ بیری اوطوردم؛ یاقن اوطوردم؛ یراق اوطوردم؛ کبی.

۸۷) مفعول الیه بولاچق سوزگه (صاین) دیگان ادات قوشلسه، (گه) اداتی توشه‌ر: علی کشیگه بیردی - علی کشی صاین بیردی؛ ولی بولمه‌گه کردی - ولی بولمه صاین کردی کبی.

٤) مَفْعُولٌ بِهٖلر.

۱۵ ۸۸) مفعول به‌لرنگ آخرنده کوبسچه (نی) اداتی بولا: علینی کوردم؛ ولینی طابدم؛ کبی.

۸۹) مفعول به کشی ذاتدن باشقه نرسه‌لرنگ اسملری بولسه، کوبسچه (نی) اداتی ئه‌یتلمی‌ده قالا: درس اوقودم؛ آلما آشادم؛ کبی.

۹۰) مفعول به‌لرنگ آخرنده‌گی (نی) اداتی معلوم کشی اسملرینگ آخرندن کوبسچه طشلانمی: (علینی کوردم) اورنینه (علی کوردم) دیب ئه‌یتو کیلشمی.

۹۱) مفعول به معلوم کشی بولماغانده آخرنده‌گی (نی) طاشلانسه‌ده باری: بای کوردم؛ عسکر کوردم؛ صاتوچی کوردم؛ یولداش طابدم؛ کبی.

۹۲) مضاف بولغان سوزلر مفعول به بولسه‌لر، آخرلرینه (نی) اورنینه (نْ) طوتاشا: علینگ کیمین کوردم؛ آتنگ آلماسن آشادم؛ کبی.

بو (ن)ی هیچ بر سوزده ئه‌یتمی قالدرو درست توگلدر. علینگ کیمه‌ی کوردم؛ آتنگ آلماسی آشادم؛ دیگان سوزلر درست توگلدرلر.

٩٣) مفعول بـهنك ایبهسی هر وقت بر فعل بولا. علینی بلو، علینی بلوچی، علینی بلۋب، علینی بلدم کبی.

٥) مَفْعُولٌ فِیهِلر.

٩٤) مفعول فیهلرنك آخرلرنده (ده) اداتی بولا:
علی ولیده صیلاندی؛ ولی باقچهده آشادی کبی.

٩٥) برادرن یا بو باقنی آکلانا طۋرغان سوزلر مفعول فیه بولسهلر، کوبسنچه آخرلرنده (ده) اداتی بولمی:

قایا اوطۋردڭ؟ یوغاری اوطۋردم؛ توبهن اوطۋردم؛ آری اوطۋردم؛ بیری اوطۋردم؛ یاقن اوطۋردم؛ یراق اوطۋردم؛ کبی.

٩٦) قای وقتده ضمیرلرده مفعول فیه بولالر:
بو ـ بونده، تگی ـ تگنده، اول ـ آنده، شول ـ شونده کبی.

٩٧) آخرنده (ده) اداتی بولغان زمان اسملریده مفعول فیه بولالر: ١٦
بو زمانده، بو چاقده، بو کۋنده بو کیچده، بو چاغنده کبی.

٩٨) آخرنده (ده) اداتی بولماغان زمان اسملری مفعول فیه دیب آنالمیلر، بلکه (زمان) دیب آتالار: قایچان؟ ئهلی، بایا، بوگۋن کیچه، کۋندز، بویل، بلطر، برسی کۋن، اۋچنچی کۋن کبی.

٩٩) قایسی مفعول فیهلر آللرندهغی سوزلر مضافده بولالر: اۋیله وقتنده، لش زماننده، علی یاننده، ولی قاتنده، توبه اۋستنده، اۋی آستنده، یۋرط تیرهسنده، مسجد ئهیلهنهسنده، کتاب طشنده، بولمه اچنده، علی حقنده، علی طوغریسنده کبی.

بوندی مفعول فیهلرنك مضافلری کوبسنچه اعرابسز بولا.

١٠٠) (ده) اداتی هر وقت مفعول فیه اداتی بولمی، قایوقتده (دخی) دیگان معناده یۋری: علیده کیلدی؛ اگرده اول بارسه، مینده بارام؛ اول بارسهده، مین بارمیم؛ اولده یوق، بوده یوق؛ دیگان سوزلردهگی (ده)دن آلدهغی سوزلر مفعول فیه توگلدرلر.

١٠١) مفعول فيه اداتى بولغان (ده) اوزندن آلدەغى سوزنڭ آخرندەغى حرف اوُزوُك حرف بولماسه، آڭا قوشوُب يازلا :
عليده كورگان : قزانده طوُرغان كبى .

١٠٢) دخى ديگان سوزدن قسقارتلغان (ده) هر وقت آلدندەغى سوزدن آيرم يازلا : على ده كورگان (على دخى كورگان ديگان سوز) قزانده زور شهردر كبى .

١٠٣) مفعول فيه‌لرگه صاين اداتى قوشلسه، (ده) اداتى تەبنلمى قالا :
اوُيده قوندى ـ اوُى صاين قوندى كبى .

٦) مفعوُل مِنه‌لر.

١٠٤) مفعول منه‌لرنڭ آخرنده (دن) اداتى بولا :
على وليدن بيزدى؛ ولى باقچه‌دن چقدى؛ كبى .

١٠٥) (دن) اداتى كوب سوزلرده (دەن، دان) طوشى ايله، قايسى سوزلرده (تەن ، طان) طوشى ايله تەبتلسه‌ده، هر سوزده (دن) رەوشنده يازلا : كمدن ، آتدن ، اچدن ، طشدن كبى .

١٠٦) مگر آسترتن ، يشرتن ، اچكەرتن ، شپرتن ، آقرتن ، كبى سوزلرده (دن) اداتى (تن) حرفلرى ايله يازلادر . (*)

١٠٧) قيسى مفعول منه‌لردن صوكره (باشقه) ديگن قيد آرتدرلا :
على وليدن باشقه كيتدى؛ طرشودن باشقه بلو بولمى كبى .

١٠٨) صاين اداتى قوشلغان مفعول منه‌لرده (دن) اداتى بولمى :
كشيدن آلدم؛ كشى صاين برەرنى آلدم كبى .

(*) كينه‌تدن، يوغاردن، توبه‌ندن، تيره‌ندن كبى سوزلرنى كيه‌تتن، يوغارتن ، توبه‌نتن، تيره‌تتن رەوشنده يازو معقول توگلدر .

٧) مثالـلر.

١٠٩) مثاللرنڭ آخرنده (چه، کوك، کبی) اداتلریمك برسی بولا:

علی ولیچه اوطوُردی؛ علی ولی کوك ماتور؛ علی ولی کبی اوُزوُن؛ کبی.

١١٠) آخرنده (شیکللی، رەوشلی، چاقلی، تیکلی، چامالی) کبی اسمدن یاصالغان صفتلر بولغان سوزلرده مثالدن حساب قیلنالر:

علی شیکللی اوطوُردم؛ ولی رەوشلی قلندم؛ احمد چاقلی یازدم؛ بارسی آون چامالی بولوُر کبی.

١١١) بو سوزلر (شیکلنچه، رەوشنچه، چاغنچه، تیگنچه، چاماسنچه) معناسنده بولغانلقلرندن اصلده اوزلری مثالدرلر. آللرندەغی سوزلر مضاف الیەلربدر.

١١٢) قایسی مثاللرنڭ آخرندەغی اداتلری توشوب قالا:

اول قارون بای؛ اول تیمر کشی؛ اول آرسلان باطر؛ اول بوری یرتقچ کبی. ١٨

بو سوزلر اصلده: اول قارون کوك صاران بای؛ اول تیمر کوك طارا کشی؛ اول آرسلان کوك باطر صوغشچی؛ اول بوری کوك یرتقچ، یعنی اوصال کشی؛ دیگان سوزلردر.

١١٣) قایسی مثاللرنڭ ایەلری‌ده بولا:

باشی طوبال کوك علی کیلدی؛ کوزی اوط کوك ولی کیلدی؛ کولمه‌گی قاپچق کوك احمد کیتدی کبی.

١١٤) مثالنڭ ایەسی قایسی گپلرده گپنڭ حکمی بولا، قایسیلرنده باشقه برسوز بولا: علی ولی کوك یازدی؛ گپنده مثالنڭ ایەسی گپنڭ حکمیدر. «ولی کوك کشی آز» گپنده مثالنڭ ایەسی گپنڭ صاحبیدر. «علی ولی کوك کشینی کورگان» گپنده مثالنڭ ایەسی مفعول بەدر.

١١٥) قایسی گپلرده مثالنڭ ایەسی ئەیتلمی قالا. اول وقتده مثال اوزینڭ ایەسینڭ اعرابی ایله اعرابلانا:

صاحب: دنیاده ولی کوك آزدر؛ اصلده (ولی کوك کشی) دیگان سوزدر.
مثم: علی ولی کوك؛ اصلده (ولی کوك کشی) دیگان سوزدر.
(علی کوکنك، علی کوککه، علی کوکنی، علی کوکده، علی کوکدن،
علی کوکچه) دیگان سوزلر اصلده: (علی کوك کشینی، علی کوك کشیگه،
علی کوك کشینی، علی کوك کشیده، علی کوك کشیدن،
علی کوك کشیچه) دیگان سوزلردر.

۸) مَفْعُولْ مَعَهْلر.

۱۱٦) (بله، بلهن، ایله، ایلهن، برله، برلهن) اداتلرندن آلدهغی سوزلر «مفعول معه» بولالر:
علی ولی بله کیلدی؛ ولی ادب بله اوطوردی کبی.
۱۱۷) ضیمرلر مفعول معه بولغانده مضاف الیه اعرابده بولالر:
آننك بله، سیننك بله، سزننك بله، مینم بله، بزننك بله، بوننك بله،
۱۹
تگیننك بله، شوننك بله کبی.
۱۱۸) فای وقتده (ایله) اداتی قسقارتلوب (له) رهوشنده ایتوب مفعول معهگه قوشوب یازلا:
کمله، آنکله، مینمله، شونکله، تؤنله، سببیله، دیمکله کبی.

۹) مَفْعُولْ لَهْلر.

۱۱۹) مفعول لهلرنك آخرنده کوبـچه (اؤچؤن) اداتی بولا:
علی ولی اؤچؤن طرشدی، ولی اوقؤر اؤچؤن کیلدی؛ کبی:
۱۲۰) فایسی مفعول لهلرنك آخرینه اؤچؤن اورنینه (گه، غه، که، قه) اداتلری طؤتاشا: ولیگه طرشدم؛ بیکباوغه یاصادم؛ احمدکه حاضرلهدم.
مرادقه ازلهدم؛ کبی.
۱۲۱) اؤچؤن اداتی قای وقتده قسقارتلوب (چؤن) دیب ئهیتله.
اول وقتده مفعول له بولمان سوزگه قوشوب یازلا: نیچون، آنکچون کبی.

١٠) حاللر.

١٢٢) فعللرنك حال صيغەلرينك آخرندە (ب ، ميچى ، گاچ ، غاچ ، كاچ ، قاچ ، گانچى ، غانچى ، كانچى ، قانچى) ادانلرى بولغانلرى كوبسنچە حال بولالر:

بلۋب، اشلەب، آشاب، بلميچى، بلگاچ يازغاچ، كيتكاچ، قايتقاچ، بلگانچى، يازغانچى، كيتكانچى، قايتقانچى كبى .

١٢٣) حال صيغەلرينك آخرندە (بۈرۈن) ديگان قيد بولغانلرى حال بولميلر ، بلكە مفعول مع بولالر . چۈنكە بلمس بۈرۈن، يازماس بۈرۈنلنك اصللرى بلمسدن بۈرۈن، يازماسدن بۈرۈن ديگان سوزلردر. (بۈرۈن) ديگان سوز اوزى (زمان) قيديدر .

١٢٤) صفتلر كم اچدە ايشلرينە طاقلۋب كەلتيرلسەلر، كوبسنچە حال قيدى بولالر: تيز كيلدم؛ آقرن باردم؛ جەيەو كيلدم؛ شيرت سۆيلەدم؛ ياخشى يازدم؛ قزق سۆيلەدم؛ قزو يۈردم؛ ٢٥

آز سۆيلەدم؛ كوب طڭلادم؛ راست سۆيلەدم؛ درست يازدم؛ يالغۆز يۈقلادم؛ آيرم اوطۆردم؛ نق يابشدم؛ طورى يۈردم؛ قييق باسدم؛ كبرى چيكدم؛ كينەت صوقدم، يەنەشە يۈردك؛ شافتى اۆقۆدم؛ بايتاق يازدم كبى ، بولر « صفت قيد » ديبدە آتالالر.

١٢٥) آخرندە (لى) ادانى بولغان كوب صفتلر كوب وقتدە حال بولالر: آرقلى چقدم، بويلى كيتدم، ايگلكلى اشلەدم كبى .

١٢٦) آخرندە (چە) بولغان سوزلر مثلى بولماسەلر، حال بولالر: بوينچە ياردم؛ اۆزۆنچە طورادم؛ قالنچە ياصادم؛ كوبسنچە اوقۆدم تۆرليچە اوطۆردم كبى .

١٢٧) آخرلرندە (و) بولغان عدد اسملرى‌دە كوبسنچە حال بولالر: بز ايكەو كيلدك؛ آنلر اۆچەو اوطۆردىلر؛ سز اوناو جييلدڭز كبى .

١٢٨) (لى، سز) ادانرى ايله ياصالغان صفتلرده قايسى گبلرده حال بولالر: ادبلى اوطۇردم؛ كوڭللى يازدم: ادبسز اوطۇردم؛ كوڭلسز اوطۇردم؛ تۆرلى تورلى يازدم: كبى.

١٢٩) (نيچك، تيك برگه، باشقه، شولاى، بولاى، آلاى، تگيلهى، ديب) كبى. سوزلر حاللردن حساب قيلنالر: نيچك كيلدڭ؟ تيك ياتدم؛ برگه اوطوردق؛ آندن باشقه اوطۇردم؛ شولاى سۆيلهدم؛ بولاى ديدم: آلاىد يمهدم؛ تگيلهى ديدم: يارى ديب ئهيتدم كبى

١٣٠) حاضر صيغهسنده ايكى فات ئهيتدگان معللر ايكيسى برگه حال قيدى بولالر: على آشى يۆرى؛ ولى اورله اورله قارى؛ احمد آشغا آشغا كيله؛ محمود كۆله كۆله سۆيلى كبى.

١٣١) حب «حاضرگى حال» صيغهسنده بولغانده آنىڭ ايهسى گب صاحبى بله بر ذات بولۇرغه كيرهك: مين آياقلرم آرۇب كيلدم؛ مين قوللرم طالۇب اشلهدم ديگان سوزلر درست توگلدر. يا: «مين آرۇب كيلدم؛ مين طالۇب اشلهدم» ديبۇرگه كيرهك. ياكه: «مين آياقلرم آردرۇب كيلدم؛ مين قۆللرم طالدرۇب اشلهدم ديبۆرگه كيرهك.

٢١

١٣٢) الكى وصوڭمى حال صيغهلرى حال بولغانده ايهلرى گب صاحبى ايله بر ذات بولو لازم توگلدر:
مين على كيلگاچ، كيلدم: سز، على كيلگانچى، كيلدڭز كبى.

---

١١) مقدار.

١٣٣) مقدارلر هر وقت عددلردن بولالر: اۆچ كشى كيلدك؛ بز بيش كشى كبى.

١٣٤) عددلر هر وقتده مقدار بولميلر، قاى وقتده گبنڭ صاحبى يا حكمى بولالر: ايكى بيش اوندر: اون اون يۆزدر؛ اون يۆز مڭدر كبى.

۱۳۵) عددلر قایسی گیلرده مقداردن باشقه قید بولالر:
اوننڭ یارطیسی بیشدر ؛ (اوننڭ مضاف الیه)
برگه طوغز اونغه قاراغانده یاقنراق ؛ (اونغه مفعول الیه)
آوننی اونغه قوشقاچ یکرمی بولا؛ (اوننی مفعول به)
اونده ایکی بیش بار؛ (اونده مفعول فیه)
اوندن بیشنی آلغاچ، بیش قالا ؛ (اوندن مفعول منه)
یۈزده اون کوك بۈتۈن صاندر: (اون کوك مثال).
اون بله اون یکرمی بولا ؛ (اون بله مفعول معه)
اون اۈچۈن ایکی بیش کیره‌ك : (اون اۈچۈن مفعول له)
۱۳٦) مقدارلرنڭ اوزلریمه ایه‌رگان بیانلری‌ده بولا: برصوم آقچه بیردم ؛ اون قاداق شیکر آلدم ؛ ایکی قات اوقۈدم؛ برطابقریازدم کبی.

۱۲) زمانلر.

۱۳۷) زمانلر آخرنده اعراب وقیداداتلری بولماغان زمان اسملری بولالر.
مشهور زمانلر اۈشولردر: قایچان، مایا، ئه‌لی، کیچه، اۈچنچی کۈن، بۈگۈن، ایرته‌ن، برسی کۈن، کۈندز، کیچن، کیچقۈرن، اۈچنچی یل، بلطر، بو یل، بو آتنا، هر کۈن، کۈن صاین، الك، الگه‌ری، صوڭ، صوکره، بۈرۈن، جاین، قشن، ایندی کبی.
۱۳۸) آخرنده اعراب اداتی بولغان زمان سوزلری معنالریمه قاراغانده زمان قیدی بولسه‌لرده، اعرابلریمه قاراب تورلی قیدلردن حسابلانالر:
ایرته‌گه، برسی کۈنگه، کیله‌سی آتناغه، کیله‌سی یلغه (مفعول الیه)
الگه‌ده، صوڭنده، بۈرۈنده، بو یلده، طاڭده، کیچه‌ده (مفعول فیه)
الگه‌دن، صوڭندن، طاڭ آلدندن، ایکندی آلدندن (مفعول منه)
تۈنله (تۈن بله)، کیچ بله، ایرته بله، طاڭ بله (مفعول معه)
۱۳۹) بویی، بویچه، بیرلی دیگان سوزلر (زمان) قیدلردن حساب قیلنالر:
کۈن بویی، کۈن بوینچه، تۈن بویی، تۈن بوینچه، کیچه‌دن بیرلی کبی.

١٣) وَصْفْلر.

١٤٠) وصفلر هر وقت بر ذاتنی بر صفتی ایله صفتلاوچون ئەیتلگان صفت سوزی بولالر. توركیچه وصفلر اوزلر بلك ایيەلر ینك آلدندن ئەیتلور: بای علی ، تیلی ولی كبی.

١٤١) ایيەلرندن صوڭ ئەیتلگان صفتلر كوبسنچه بیان بولالر: علی بای ، ولی تیلی كبی.

١٤٢) ایيەلری جمع صیغەسنده بولسەلرده ، وصفلر اوزلری هر وقت مفرد صیغەسنده بولالر؛ توركی تلی بو خصوصده باشقه تللرگه اوخشامی: بای كشیلر، ماتور خاتونلر، اوتكن بالالر، زور یورطلر، تورلی اشلر كبی. (تورلی دیگان سوز نوع معناسنده اولان توردن یاصالغان صفتدر).

١٤٣) قایسی وصفلرنك آللرنده حن ایيەلری بولا. آندی وصفلر ایيەلری ایله برگه بر سوز حكمنده بولوب اوزلرندن صوڭغی سوزگه وصف بولالر: آتاسی بای بالا ، اوغلی اوتكن آتا ، آقچەسی كوب كشی كبی.

٢٣

١٤٤) وصفلرنك چن ایيەلری هر وقت مضاف صیغەسنده بولالر : لكن مضاف بولسەلرده مضاف الیەلری بولمی :

اول آقچەسی كوب كشی ؛ آنلر آقچەلری كوب كشیلر؛
سین آقچەڭ كوب كشی : سز آقچەڭز كوب كشیلر؛
مین آقچەم كوب كشی : بز آقچەمز كوب كشیلر؛

١٤٥) قایسی گەرده آلدن وصف ایله صفتلانگان اسملرده اوزلرندن صوڭغی اسملرگه وصف بولالر: زور كوز علی ، اوزون بورن ولی ، كەكری آیاق احمد ، قزل بیت علی ، بودره چەچ عارف ، اولو قورساق محمود كبی.

١٤٦) بو اسملر ظاهرده اسم كوك كورنسەلرده اصلده صفتدرلر. چونكه بولرنك آخرلرنده الكده (لی) دیگان سوز بولوب صوڭندن طاشلانغان. مذكور سوزلر اصلده: زور كوزلی ، اوزون بورنلی ، كەكری آیاقلی، قزل بیتلی ، بودره چەچلی . اولو قورساقلی دیگان سوزلردر.

١٤٧) اغاچ آیاق ، آرسلان یوره‌ك ، قارغا بورن کبی سوزلرده وصف بولالر. بونلرنك آخرلرنده‌غی (لی) لری طاشلانغاندر. لکن بونلرنك آللرنده‌غی سوزلری وصف بولگندرلر. آغاچ بیاندر. آرسلان ایله قارغه آدانسز مثاللردر (آرسلان یوره‌ك) آرسلان یوره‌گی کبی یوره‌کلی دیگان سوز. (قارغا بورن) قارغا بورنی کبی که‌کری بورنلی دیگان سوز.

١٤٨) فعللردن ایشلنگان ماضی، مستقبل، فاعل ومفعول صیغه‌لری قای وقتده وصف بولالر: بلگان کشی، بلور کشی، (*) بله‌سی کشی، بله‌چك کشی، بلوچی کشی، بلنوچی کشی، طوتقن کشی کبی.

١٤٩) اورن وقوراك صیغه‌لری‌ده وصف بولاالیلر: پچه‌للك بولون، قاینلق اورمان، کوچرگیچ دفتر، بورکه‌نچك یاولق کبی.

١٤) تأکیدلر.

١٥٠) اوز، قایسی، بارچه، همه، هر بر کبی سوزلر مضاف صیغه‌سنده بولوب آللرنده‌غی سوز مضاف الیه اعرابنده بولماغانده‌غنه تأکید بولالر:

اول اوزی، آنلر اوزلری، سین اوزك، سز اوزکز، مین اوزم، بز اوزمز، آنلر قایسیلری، سز قایسکز، بز قایسیمز، آنلر بارچه‌سی، سز بارچه‌کز، بز بارچه‌مز، (همه‌مز، هر برمز) کبی.

١٥١) اگر آللرنده‌غی سوز مضاف الیه اعرابنده بولسه، بو سوزلر تأکید بولمیلر گمك ایمه‌سی یا باشقه بر قید بولالر:

آنك اوزی، آنلرنك اوزلری، سینك اوزك، سزنکز اوزکز مینم اوزم، بزنك اوزمز، آنلرنك قایسیسی، سزنك قایسکز، بزنك قایسیمز، آنلرنك بارچه‌سی، سزنك بارچه‌کز، بزنك بارچه‌مز کبی.

١٥٢) اگرده بو سوزلر مضاف روشده بولمیچه بر سوزنك آلدینده قوشلسه‌لر، اوزدن باشقه‌لری واق قیدلردن بولالر:

(*) بوندی مستقبلك صفت بولووی بیك سیرککلر.

قایسی کشی، قایسی کشیلو، بارچه کشی، همه کشی، هر بر کشی، کبی

١٥٣) بر سوزدن صوڭ شول سوزگه اوشاتوب میم حرفی ایله ئه‌یتلگان معناسز سوزلرده تأکید ئلردن صانالا :

کشی مشی یوق؛ آقچه ماقچه بیرمه‌گان؛ بازارغه مازارغه چقمیم؛ کبی.

١٥٤) قایسی سوزلرگه کوللوره‌ك سوی‌سگانده بالعاما طورغان سوزلرده تأکیددر : کشی‌مازار ، نه‌رسه ، نورسه ، اوسال اوستاعای ، آیر آت، آت طون، خاتون قز، بالا چاغا، آرو طارو کبی .

١٥٥) قایسی صفتلرنك آلدینه قوشوب ئه‌یتله طورغان صوتلرده تأکید جه‌له‌سه‌دندرلر: آب آق، قاب قارا، قب قزل، صاب صاری، یه‌م یه‌شل، کب کوك، زه‌ب زه‌نگه، طاب طار، تیب تیگز، توب توز کبی .

(ایککی فت ئه‌یتلگان سوزلرنك صوگغلری‌ده تأکید بولا : ئه‌یندی، ئه‌یتدی، ئه‌یته:... دی) کبی

١٥) مَعْطُوفْلر. (تابعلر)

١٥٦) معطوفلر ایه‌رتو حرفی دیب آتالا طورغان اوشبو بیش حرفدن صوگغی سوزلر بولالر: (ده، صوگره، یا، توگل، ئه) .

١٥٧) ده اداتی اورنینه قایسی گبلرده (دخی، و ، هم، ینه ، کنه) اداتلری استعمال قلدلر : علی دخی ولی کیلدی؛ علی و ولی کیلدی؛ علی هم ولی کیلدی. علی ینه ولی کیلدی؛ علی کنه ولی کیلدی کبی .

١٥٨) قایسی گبلرده(ده) اورنینه (آنڭ ایله برگه) کبی قیدلی قیدلرده استعمال قیلنالر:

علی آنڭ ایله برگه ولی کیلدی، علی آنڭ یانینه ولی کیلدی کبی .

(طاغی، طاغن، ده‌گن، داغن، دَها) کبی اداتلرده دخی اورنینه استعمال ایتلالر .

١٥٩) صوگره اداتی اورنینه قایسی گبلرده (آندن صوڭ، آنڭ آرتندن) کبی قیدلی قیدلر استعمال قیلنالر :

علی، آندن صوڭ ولی کیلدی؛ علی آنڭ آرتندن ولی کیلدی؛ کبی.

١٦٠) یا اورنینه قایسی گپلرده (یا که ، یا ایسه) اداتلری استعمال قیلنالر: علی یا که ولی کیلگاندر. علی یا ایسه ولی کورگاندر کبی.

١٦١) «توگل» اداتی هر وقت ایبرتو اداتی بوامی قای وقتده بولماغانلقنی آڭلاتو اوچون گنه بولا:

علی بای توگل؛ ولی بای توگل توگل کبی.

١٦٢) کیلوچی علی توگل، ولی‌ده توگل گپنده ولی دیگان سوز (ده) ایل علی دیگان سوزگه معطوف بولا. بو گپده توگل دیگان سوزلرنڭ هر ایکیسی بولماغانلقنی آڭلاتو اوچوندرلر.

١٦٣) بر سوزگه معطوف بولغان سوزلر اوچ یا دورت بولسه‌لر، اینڭ صوڭغیسی‌غه ادات ایل ئه‌یتل؛ اوّلگیلری کیبری اوتور بلگنه معطوف بولالر: بزگه بوگون کیلدیلر: علی، ولی واحمد افندیلر؛ علی، ولی، احمد دخی محمود افندیلر بایا کیتدیلر؛

علی بای، ماتور، صاو هم سیمز کبی.

١٦٤) معطوف بو غان سوزلرنڭ اعرابلری اوزلرینڭ بولداشلرینڭ اعرابلرینه اوخشی:

علی هم ولی کیلدی.	علیده هم ولیده بولدم
علینڭ هم ولینڭ یورطی زور.	علیدن هم ولیدن بیزدم
علیگه هم ولیگه بیردم	علیچه هم ولیچه قلنا.
علینی هم ولینی کوردم	

١٦٥) حکملرده بر برسینه معطوف بولار.

علی اوقودی هم یازدی؛ علی بای هم جومارد کبی.

علی اوقودی صوڭره یازدی؛ علی بای یا جومارد؛ علی اوقودی توگل، یازدی.

١٦٦) قایسی حکملر اداتسز معطوف بولالر:

علی اوقومادی، یازدی. اصلده ئه بازدی دیگان سوز.

۱٦) مُنادالر.

۱٦۷) مادالر کوبسنچه کشی اسملرندن بولالر. منادالردن آلده ئای وقتده (ای، آی) دیگان صوتلر بولا:

ای علی، نیك بۆزدڭ؟ آی ولی، واتاسڭ ایچ! کبی.

۱٦۸) ئای وقتده کشیدن باشقه نەرسەلرنڭ اسملری‌ده منادا بولالر:

ای آت، نیك چابمیسڭ؟ آی یۆرط، یۆرط، صاغندم سینی کبی.

۱٦۹) منادا گپنڭ باشنده‌ده بولا، آخرنده‌ده بولا، اورتاسنده‌ده بولا:

علی، نیك آشغاسز؟ نیك آشغاسز، علی؟ نیك علی، آشغاسز؟ کبی.

۱۷) مُتَمِّملر.

۱۷۰) متممّلر (بولو، قیلو، ایتو، طاپو، کورو، یاصاو، ایدی) کبی فعللرنڭ معنالرن طوطرو اوچون سوبلنەلر: علی بای بولدی، علینی بای قیلدم؛ علینی بای ایتدم؛ علینی طرش طابدم؛ علینی ییتز کوردم؛ بو ییرنی باقچه یاصادم، علی بای ایدی؛ کبی. ۲۷

۱۷۱) ئای وقتده قیلو وایتو فعللربنڭ متمملری باشقه تللردن آلنغان مصدر صیغەلری بولا: علینی تعظیم ایتدم؛ علیگه امر قیلدم؛ ولینی منع قیلدم؛ مالنی قبول ایتدم (پرینیمات ایتدم) کبی.

۱۷۲) بولو فعلی بار بولو معناسنده بولسه، متممی ئەیتلمی قالا:

اول اش کیچه.... بولدی. اول مجلسده علی‌ده.... بولدی کبی.

بو سوزلر اصلده: (اول اش کیچه بار بولدی؛ اول مجلسده علی‌ده حاضر بولدی) دیگان سوزلردر.

۱۸) ضَمیمەلر.

۱۷۳) ضمیمەلر (بلو، آلو، یازو، توشو، بیرو، قویو) کبی فعللرگه قوشوب ئەیتلگان حال صیغەسنده‌گی فعللردر: یازا بلدم؛ اوقی آلدم؛ یغلا یازدم؛ طرشا تۆشدم؛ آلا بیردم؛ ئەیتە قویدم کبی.

۱۷٤) قالو، طۆرو، اوطۆرو ‌ﻫ‌طلرندن الك ئه‌یتلگان حال‌صیغه‌سنك‌گی ﻫ‌علر صیبه توگل. حالدرلر: یازا قالدم؛ اوقی طۆردم؛ اشلی اوطۆردم کبی بو سوزلر اصلده: یازۆب قالدم؛ ارقۆب طۆردم؛ اشله‌ب اوطۆردم دیگان سوزلردر. یاکه: یازا یازا قالدم؛ اوقی اوقی طۆردم؛ اشلی اشلی اوطۆردم دیگان سوزلردر.

۱۹) مقوللر.

۱۷۵) مقوللر دیبو معلمدن الك سۆیله‌نگان سوزلردر. بوسوزلر قای وقتده برگنه سوز بولالر: علی „آه“ دیدی. علی „آه“ دیب ئه‌یتدی. علی ئه‌یتدی: (آه) دیدی. „آه“ دیگان سوز صوتلردن (*) کبی.

۱۷٦) قای وقتده قوشما سوزلرده مقول بولالر:
علی „رحمت یاوسۆن“ دیدی؛ علی، مین بارمیم، دیدی. کبی.

۱۷۷) قای وقتده اوزۆن در ﻫ‌قاله‌ده مقول بولا:
یۆلدز گازیته‌سی یازا: „......“ دی کبی.

۱۷۸) ئه‌یتو یا یازو معلمدن الك بویله شوبه کبی قیدلر بولسه، مقوللردن صوڭره‌دیبو علی بارلمی: علی بویله دیدی: «ولی بارماسه، مین ده بارمیم». یۆلدزده بویله یازلغان: «اسلام دینی بیش تۆرلی زور ملت آراسنده طارالغان: عربلر، فارسیلر، تۆرکلر، قتایلر، مالایلر. حاضرده بو مسلمانلرنڭ دنیا علمی یاغندن ایڭ آلده‌غیلری تۆرکلردر».

۲۰) واق قیدلر.

۱۷۹) بوغاربده صانالغان (۱۹) قیدکه باشقه تورلی اداتلردن وصوتلردن بولغان قیدلر واق قیدلرندن صانالالر:

بیك: علی بیك بای.
ایڭ: علی ایڭ بای کشی.
صاین: کشی صاین بیردم.
ایج: بیردم ایج!
یوق: یوق، اول یوق ایدی.
توگل: اول بای توگل.
گنه: علی گنه کیلدی (غنه، کنه، قنه)
اوك: علی اوك کیلدی (اوق).

(*) „دیگان“ دیگان سوز اصلده دیلگان دیگان سوزدر.

هیچ: هیچ کورمه‌دم .
هر: هرکم کوردی. (بارچه، همه)
قایسی: قایسی کشی کوردی .
ایپو: اییو، اول ‌دار ایدی .

در: علی بای‌در.
بوغای: علی بای بوغای .
اوطری: علی اوطری آچولانا.
موُنه: موُنه، علی! (آنه)

۱۸۰) آه، آی، اوی، های، هوی، فو، چو کبی
صوتلرهم کوره، قاراغانده، چ فلی، چیکلی، طابا، باشمه کبی سوزبر کوبسچه
گبده واق قیدلردن صانالالر.

«در» .

۱۸۱) گپ آخرنده بولا طوُرغان (در) ادانی‌ده واق قیدلردن صانالورغه تییشلیدر. بو «در» اصلده ایسکی توُرك تلده (طوُروُر) دیگان سوزدر. «پادشاه الوغدر» دیگان سوز. پادشاه الوغ طوُروُر دیگن سوز. نکاح خطبه‌لرنده «حضرت رسولنك سنتی طوُروُر بو نکاح» دیگان جمله‌گی «طوُروُر» (در) اورنیده سویله‌ه‌در. ایسکی بلمار توُرکیسچه یازلغان کتابارده (طوُروُر، توروُر) دیگان سوزلر کوب اوچریلر.

۱۸۲) (در) دیگن سوزفران توُرکیسده ایکی تورلی استعمال قیلنا: سویلشو تلده «گمان» اوچون بوری: علی بایدر ؛ ولی یازغاندر؛ احمد کیلگاندر کبی .

۱۸۳) کتاب وادبیات تلده گمان اوچون توگل، تحقیق اوچون بوری: علی افندی مرحمت‌لی کشیدر ، هر کمگه قولیدن کیلگان قدر یاردم وشفقت قیلادر. کبی .

۱۸۴) کتاب تلی سویلشو تلیبه ممکن قدر موافق بولو تییشلیگیدن (در) کلمه‌سی‌دارالطوُرغاچ، کتادبیاتدن طاشلاناچقدر. هم طاشلانورغه‌تییشلیدر.

۱۸۵) گمن وشبهه‌نی آڭلاتمایعه کوره کورلگان ماضیلرغه هیچ بر وقتده در قوشلمی: بلدیدر، بلدگدر، بلدمدر، دیب ئه‌یتو یارامی .

صیغه‌لرنك اوُشاشولری .

۱۸۶) کوب تللرده ایرلر اوچون برتورلی خاتونلر اوچون ایکنچی تورلی صیغه‌لر استعمال قیلنا . بزنك توُرکی تلده بو یوق . هر صیغه ایرلر اوچون‌ده خاتونلر اوچون‌ده استعمال قیلنورغه یاری. شول سببدن توُرکی‌نی اوگره‌نو اوچون ایك آسات تللردن صانالا .

١٨٧) باشقه تللرده‌گی کبی توركی تلنده‌ده برلك وكوبلك صيغه‌لرى بار. بر دات اوچون مفرد صيغه‌لرى، كوب ذات اوچون جمع صيغه‌لرى استعمال قيلنا. اول بلدى، آنلر بلديلر، سين بلدك، سز بلدكز، مين بلدم، بز بلدك كبى.

١٨٨) مكم بولغان فعللرنك صاحبلرى مفرد بولسه، اوزلرى‌ده مفرد صيغه‌سنده بولورغه تيېشلى. صاحبلرى جمع بولسه، اوزلرى‌ده جمع صيغه‌سنده بولورغه تيېشلى: (سين بلدك، سز بلدكز، مين بلدم، بز بلدك) اورنينه: (سين بلدكز، سز بلدك، مين بلدك، بز بلدم) ديب ئەيتو كيلشمى.

١٨٩) مگر غائب فعللر قاى وقتده صاحبلرى جمع صيغه‌سنده بولسه‌ده، مفرد صيغه‌سنده بولااليلر: (آنلر بلدى؛ عليلر كيلدى، انلر بلگان؛ آنلر بله؛ آنلر بلمكده؛ آنلر بلور؛ آنلر بله‌سى؛ آنلر بله‌چك؛ آنلر بلسون؛ آنلر بلسه؛ آنلر بلمه‌لى؛) ديب ئەيتو يارى.

١٩٠) وصف بولغان فعللرنك ايه‌لرى جمع بولسه‌ده اوزلرى هر وقت مفرد صيغه‌سنده بولالر: بلگان كشيلر، بله‌سى كشيلر، بله‌چك كشيلر، بلوچى كشيلر، بلنوچى كشيلر كبى.

١٩١) فعللرنك حال صيغه‌لرى هر وقت مفرد صيغه‌سنده استعمال ايتله‌لر: بلوب، بلگاچ، بلگانچى، بلمس بورون، بله بله كبى.

١٩٢) صفتلر فايسى گللرده حكم بولالر. حكم بولغان صفتلر مفرد وجمع بولوده صاحبلرينه اوشيلر: اول باى؛ آنلر بايلر؛ سين بايسك؛ سز بايسز؛ مين بايمن؛ بز بايمز؛ كبى.

١٩٣) صاحبلرى جمع بولغان صفتلر قاى وقتده مفرد ايتوب استعمال قيلنالر: آنلر باى؛ سز باى؛ بز باى كبى.

١٩٤) صفتلر گب اچنده وصف بولسه‌لر، هر وقت مفرد صيغه‌سنده بولالر: باى كشى، باى كشيلر، زيره‌ك بالا، زيره‌ك بالالر، زور يورط، زور يورطلر كبى.

١٩٥) فايسى سوزلر اوزلرى مفرد صيغه‌سنده بولسه‌لرده، كوب نه‌رسه‌گه ئەيتله‌لر: خلق، جماعت، جيين، كتو كبى.

بوندى سوزلرنك فعللرنده كوبلك بولسه‌ده، حكملرى مفرد بولورغه تيېشلى: (خلق چقدى؛ جماعت جييلدى؛ جيين طارالدى؛ كتو قايتدى) اورنينه:

٣٠

(خلق چقدیلر ؛ جماعت جییلدیلر ؛ جیین طارالدیلر ؛ کتو قایتدیلر)
دیب ئەیتو کیلشمی .
۱۹۶) اگرده بوندی سوزلر اوزلری جمع صیغه‌سنده بولسه‌لر، خبرلری ده جمع صیغه‌سنده بولا: خلقلر چقدیلر ؛ جماعتلر جییدیلر ؛ جییینلر طارالدیلر ؛ کتولر قایتدیلر کبی .
۱۹۷) کوب ، آز، بایتاق ، شاقتی کبی صفتلر ایله وصفلانگان سوزلر مفرد صیغه‌سنده بولسه‌لر، حکملری ده مفرد صیغه‌سنده بولالر: کوب کشی کیلدی، آز کشی کیتدی ؛ بایتاق کشی قالدی ؛ شاقتی کشی جییلدی کبی .
۱۹۸) اگرده بو سوزلر جمع صیغه‌سنده بولسه ، حکملری ده جمع صیغه‌سنده بولا: کوب کشیلر کیلدیلر ؛ آز کشیلر کیتدیلر؛ بایتاق کشیلر قالدیلر ؛ شاقتی کشیلر جییلدیلر کبی .
۱۹۹) برعدد ایله قیدلەنگان سوزلرنڭ حکملری ده مفرد بولا؛ کوبلکلر بیه قاراب حکملری غائب صیغه‌سنده بولغانده جمع صیغه‌سنده بولمی : ایکی کشی کیلدی؛ یوز کشی کیتدی؛ مڭ کشی قالدی کبی. مخاطب وغائب صیغه‌سنده بولغانده جمع صیغه‌سنده بولالر :
ایکی کشی کیلدڭز؛ یوز کشی کیتدڭ کبی.
۲۰۰) مضاف ایله مضاف الیه‌لرنڭ آخرلری غائب صیغه‌لرنده مفرد وجمعلکده بر برسینه اوشاو لازم توگل: •
علینڭ آتی ، علینڭ آتاری ، علیلرنڭ آتی ، عایلرنڭ آتلری کبی .
(قای وقتده علیلرنڭ آتی برگنه بولغانده ده علیلرنڭ آتاری دیب ئەیتله .)
۲۰۱) مضاف ایله مضاف الیه‌نڭ آخرلری مخاطب ومتکلم صیغه‌لرنده مفرد وجمعلکده بر برسینه اوشیلر: سینڭ آتڭ ، سزنڭ آتڭز، مینم آتم ، بزنڭ آتمز کبی. بوسوزلرنی: سینڭ آتڭز، سزنڭ آتڭ ، مینم آتمز، بزنڭ آتم دیب ئەیتو درست توگلدر. اما سینڭ آت ، سزنڭ آت ، مینم آت ، بزنڭ آت دیب ئەیتو باریدر.
۲۰۲) همه‌سی ، بارچه‌سی ، هربرسی دیگان سوزلرنڭ حکملری مفرد صیغه‌سنده بولوده ، جمع صیغه‌سنده بولوده درستدر: آنلر همه‌سی کیلدی (کیلدیلر)؛ آنارنڭ بارچه‌سی کیلگان (کیلگانلر) . آنلرنڭ هر برسی بای کشی (بای کشیلر).

سوزلرنی تزو.

٢٠٣) گپ اچنده گی سوزلرنك همه‌سن اوز اورنلرنده ئه‌یتورگه کیره‌ك. الك ئه‌یتله‌سی سوزنی صوڭ ئه‌یتو، صوڭ ئه‌یتله‌سی سوزنی الك ئه‌یتو گپنڭ معناسن قای چاغنده صاناشدرا: «مین علی بله ولی اوچوٌن طرشدم». دیگان سوزنی: (طرشدم بله ولی اوچوٌن علی مین) دیب ئه‌یتسه، مراد آڭلانمی. کم کیلدی؟ اوربینه: کیلدی کم؟ دیب ئه‌یتو کیلشمی

٢٠٤) گپنڭ صاحبی کوبسچه حکمدن الك ئه‌یتله: (علی طویغان، ولی طویاسی) دیگان گپلرنی چالشدرو‌ب (طویغان علی، طویاسی ولی) دیب ئه‌یتسه، حکملری وصف دیب بلنو احتمال.

٢٠٥) توٌرکی تلده کوبسچه گپنڭ حکمنڭ قیدلری الك ئه‌یتله، حکم اوزی اڭ آخرده قالا: «علی کیچه ایرته‌بله آشغوٌب بزگه کیلدی» کبی. بو سوزلرنی: «علی کیلدی کیچه ایرته بله آشغوٌب بزگه» دیب ئه‌یتو باراسه‌ده، کیلشمی.

٢٠٦) بر سوزنڭ بر نیچه قیدلری بولغانده اڭ الك اشره ضمیری، صوڭره یاصالغان وصفی، صوڭره عددی، صوڭره چن وصفی، آندن صوڭ اول سوز اوزی ئه‌یتله: «بو چیکمه‌نلی ایکی صاری کشی» دیگان سوز: «بو ایکی چیکمه‌نلی صاری کشی» دیب ئه‌یتلسه، کشیلك برگنه بولووی آنڭ چیکمه‌نی ایکی بولووی آڭلانو احتمال. اگرده «بوصاری چیکمه‌نلی ایکی کشی» دیب ئه‌یتلسه کشیلرنڭ اوزلری صاری بولغانلری آڭلانمی، چیکمه‌نلری صاری دیگان سوز چقا.

٢٠٧) بر سوزنڭ بر نیچه وصفی بولغانده اڭ الك اورن وصفی، صوڭره بشقه وصفی آندن صوڭ شول سوز اوزی ئه‌یتله: «اورامده‌غی زور آت» کبی. بو سوزنی: «زور اورامده‌غی آت» دیب ئه‌یتلسه، معنا اوزگه‌ره.

٢٠٨) هر سوزنڭ قیدی اوزینه یاقن ئه‌یتلورگه کیره‌ك: «مین بایا کیلگان کشینی تیز طانوٌدم» دیگان سوزنی «مین تیز کیلگان کشینی بایا طانوٌدم» دیب ئه‌یتلسه، معناسی نه‌گ نچه چقمی.

٢٠٩) گنه، غنه، کنه، قنه ادات‌لری توٌرلی سوز یانینه قوبلو ایل مرادنی اوزگه‌رته‌لر: (مین کیچه سیڭا قلم‌گنه بیردم) دیگان‌سوزنی (مین کیچه

سیڭاغنه قلم بیردم؛ مین کیچه‌گنه سیڭا قلم بیردم؛ مین‌گنه کیچه سیڭا قلم بیردم) دیب ئه‌یتلسه، اشقه‌تۆرلی معنالر چقر. (نیلر چقا؟ تفصیل ایتدرمه‌لی).

۲۱۰) بر گپ اچنده بر سوزنی ایکی قات ئه‌یتو درست توگل. «علینڭ دوستی علیگه بوله‌ك بیرگان» دیگان سوزده اۆلگی علی‌نی ئه‌یتمی قالدرو تیبشلی «علینی کورۆب علیگه سلام بیردم» دیگان سوزده صوڭی علینی ئه‌یتمی کیتو تیبشلی.

۲۱۱) کوبسیچه تۆرکی تلده باشقه تللرده الك ئه‌یتلا طورغان سوزلر صوڭ، صوڭ ئه‌یتله طورغن سوزلر الك ئه‌یتلا. کوب تلده مضاف الیه‌دن، روصف ایبه‌سی وصفدن الك بولا: «ولینڭ یۆرطی» دیگان سوز عربچه بیتُ وَلِیٍّ، فارسیچه خانهٔ ولی، روسچه دوم ۋالیه، فرانسوزچه لاه‌زولڭ دۆۋه‌لی در. هر برنده یۆرط دیگان سوز ولیدن الك ئه‌یتلا. اما تۆرکیچه ولی الك ئه‌یتلا. «زور یۆرط» دیگن سوز عربچه (اَلْبیتُ الْکَبیرُ)، فارسیچه (خانهٔ بیزرك) دیب ئه‌یتلا. اما روسچه (بولشوی دوم)، فرانسوزچه (لا گراند مه‌زولڭ) دیب تۆرکیچه کبی ئه‌یتلا.

۲۱۲) تۆرکی سوزلری عرب وروس تلی قاعده‌لری بویچه تزو هر سوزده بارلی: «بزگه بوگۆن کیلگان کشی بای کشی ایدی» دیگن سوزنی «قایسی کشی که بوگۆن بزگه کیلدی بای کشی ایدی» دیب ئه‌یتو تۆرکیچه توگل، عربچه یا روسچه‌در. تۆرکی سوزلرنی باشقه تللر ترتیبی ایله ترو کیلشمی: مین بوگۆن بازاردن اۆیله‌دن صوڭ قایتدم دیگان سوزنی عربچه وروسچه‌عه اوشاتوب: مین قایتدم بوگۆن بازاردن اۆیله‌دن صوڭ دیب ئه‌یتو معقول توگلدر.

۲۱۳) بر گپده ایکی صاحب سوزلب برسن حکمسز قلدرو بارلی: «مین بو دفترگه یازاسم کیلمی» گپده مین دیگن سوز صاحبدر. حکمی یوقدر چونکه (کیلمی) دیگان سوز (یازاسم) دیگان سوزنڭ حکمیدر. یه مذکور گپده (یازاسم) دیگان سوز مضافدر. مضاف الیه‌سی یوقدر. بو گپنی یه: «مینم بو دفترگه یازاسم کیلمی» دیبۆرگه کیره‌ك. یا: «مین بو دفترگه یازونی تله‌میم» دیبۆرکه کیره‌ك.

۲۱٤) «علی، ولی کیلدیلر» گپده صاحب برگه‌در. (ولی) معطوفدر. اصلده (هم ولی) دیگان سوزدر.

تۆرلی تَرْکیبلر.

۲۱۵) بالالرغه هر تۆرلی جملهنی تحلیل قیلۆرغه، یعنی جملهلرنڭ هر سوزن نحو علمچه آتاب کورسهتۆرگه اورنهك بولسۆن اۆچۆن توبهنده بر نیچه گبلر یازلدی. آنلرنی تحلیل قیلدردقدن صوڭره معلم افندی اوزندن بر یۆزقدر اۆزۆن گبلر طابۆب تحلیل قیلدرمالی. بۆر قدر اۆزۆن گبنی تحلیل قیلماندن صوڭ بالالر تۆرلی گبنی تحلیل قیلۆرغه اۆستارۆرلر.

صاحب زمان مضاف الیه مض الیه مفعول‌به متمم حکم

۲۱۶) سز بلطر تۆرکی تلینڭ صرفن اوقۆغان ایدڭز؛

بیان زمان مف منه زمان مض‌الیه مف‌به حکم

۲۱۷) بو یل کوزدن بیرلی نحو علمن اوقیسز.

(بو گبنڭ صاحبی سز دیگان سوز بیلگیلی بولغانغه کوره ئهیتلمی قالا)

عدد مض‌الیه مف به معطوف وصف صاحب

۲۱۸) بر تلنڭ صرفن هم نحون اوقۆغان کشی،

بیان مف فیه وصف وصف مض الیه قید مضاف‌الیه

اول تلده یازلغان گبلردهگی سوزلرنڭ هر برسینڭ

حال مف به مف الیه حکم

نحوچه اسملرن بلۆرگه تییشلی.

مف فیه وصف وصف وصف مف به

۲۱۹) توبهنده یازلغان اۆزون گبلردهگی سوزلرنی

حال حکم (سز) مف به معطوف حال مض‌الیه

تیکشرۆب قاراڭز، صاحبلرن هم حکملرن طابۆب قیدلرینڭ

مف به حکم (سز) واق قید

اسملرن بلۆرسز میکان؟ (بو گبلكده صاحبی ئهیتلمی قالغان.)

صاحب بیان حکم وقید منادا قید

۲۲۰) معلم افندی ئهیتدی: «ای بالالر، کوب

حکم (سز) قید حکم (سز) متمم حکم (سز) متمم حکم (سز)

اوقۆڭز، بیك طرشڭز، عالم بولڭز؛ عالم بولسهڭز،

مف الیه قید صاحب متمم حکم تأکید

سزگه هر کم تحسین ایتهر» دیدی.

زمان زمان مضاف‌الیه بیان مف‌فیه صاحب قید

۲۲۱) بلطر کوُز علی ولیپفنکُ باغنده ییمش بیك

قید حکم مقدار بیان وصف صاحب مقدار بیان معطوف قید حکم

کوب بولغان: بیش‌یۇز پود توُرلی آلما، ایکی‌یۇز پود چییه گنه چققان،

صاحب زمان زمان مض‌الیه مف‌منه زمان بیان مف‌فیه

۲۲۲) بـز کیچه کوُندز اوُیله وقتندن صولکُ ساعت ایکیده

مف‌معه بیان مف‌به بیان مف له بیان مف الیه

ولی قدا بله علی کییه‌ونی کورو اوُچوُن تیمر یولغه

حال مف‌الیه حکم مف‌فیه مقدار بیان صاحب حکم

اوطوُروُب آولغه باردق. یولده ایکی ساعت وقت اوزدی.

بیان مف‌الیه یکی‌حال مف‌الیه مف معه مف معه حکم

ساعت طوغزغه چاقلی یۇرگاچ اوُیگه أت بله توُله قایتدق.

صاحب زمان مض‌الیه مف فیه حکم مف به مف له

۲۲۳) بـز کیچه قالا باقچه‌سنده بولدق. کوکُل آچواوُچوُن

مف الیه وصف صاحب مف معه واق قید قید متمم حکم

یوُروُرگه چققان کشی بزدن باشقه‌ده بیك کوب ایدی.

بیان مف‌فیه وصف صاحب حکم وصف صاحب وصف مف‌معه

۲۲۴) بزنکُ قالاده توُرلی خلق بار. توُرلی خلق توُرلی تل بله

حکم صاحب مثال صاحب حکم مثال حکم

سوُیله‌شه: قایسی توُرکیچه سوُیله‌شه؛ قایسی روسچه سوُیله‌شه؛

مثال معطوف معطوف ضمیمه وصف حکم قید حکم

فارسیچه، فرانسوزچه ونیمسچه سوُیله‌شه طوُرغان کشیلرده بار.

زمان مف‌به مف‌فیه مض‌الیه مف‌منه بیان

۲۲۵) کیچه بز باقچه‌ده اویناغانده، قوُیما ارتندن بر بالا

مقول حال متمم حکم صاحب ضمیمه حکم صاحب حکم

«هایت!» دیب قچقرغان ایدی. همه‌مز قورقا یازدق. کم ایکان؟

قید متمم حکم (بز) ضمیمه حکم (بز) صاحب حال حکم

دیب قاراغان ایدك، طانی آلمادق. اوزی یوُگره یوُگره قاچدی.

تَحْلیل عِبارَه .

٢٢٦) گبلرنڭ هر سوزن آیرۆب آتاب کورسەتۆرگە تۆشنگاندن صوڭ بالالرنی عبارەلرنی تحلیل قیلۆرغە اۆیرەتۆرگە کیرەك. عباره تحلیل قیلو، ایکی اۆچ گسن قوشلغان اۆزۆن گبلرنی واق گبلرگە آیرو دیگان سوز. گب اچندەگی هر سوزنڭ اوزینە مخصوص اسمی بولەان کبی، عبارە اچندەگی واق گبلرنڭدە اسملری باردر.

تنبیه: تحلیل ترکیب لازم اولدیغی کبی تحلیل عبارەدە لازمدر. تحلیل عبارە ذهننی آرتدرا، فکرنی آچادر. تحلیل عبارە بالالرغە وغلرغە علم‌منطق بیرگان فائدەکبی بر نوع فائدە بیرەدر.

٢٢٧) بر طاوش (حرف) دیب آتالا؛ بر نیچه طاوشدن قوشلغان معنالی سوز (کلمه) دیب آتالا؛ یەنەشە ئەیتلگان ایکی سوز (ترکیب) دیب آتالا؛ بر حکمی وەیری بولغان ترکیب (گب وجُمْلَه) دیب آتالا؛ ایکی اۆچ قسعاراق گبلردن قوشلغان اۆزن ئدگمه (عِبارَه وکلام) دیب آتالا. بر اش یا بر نەرسه طوغرسندە بر نیچه عبارەلردن قوشۆب سۆیلنگان اگمه (نُطْق ومَقاله) دیب آتالا.

٢٢٨) بر عباره اچندەگی گبلرنڭ برسی، یاالکیسی یا صوڭغیسی، باش گب بولا. باشقەلری آڭا طاعمان گبلر بولالر.

٢٢٩) طاعلغان گبلر (جمله) دیب آتالا. عباره اچنده تۆرلی جملەلر بولا. بولرنڭ کوبسی باش گبنڭ سوزلرندن کیری اوتور بلە آیرلۆرغە تییشلی.

تۆرلی جملەلر.

٢٣٠) عباره اچنده جملەلر اورنلرینه قاراب تۆرلی اسملرده بولالر. مشهور جملەلر (٢٥) در:

١) شَرْط ،	٦) مُوافقَتْ ،	١١) قدْح ،	١٦) تَرْدید ،	٢١) مُعتَرِضه .
٢) سَبَب ،	٧) مُخالفَتْ ،	١٢) اِرْخا ،	١٧) تَفْسیر ،	٢٢) قیاس ،
٣) دَلیل ،	٨) اِسْتِثْنا ،	١٣) حالْ ،	١٨) تَفْصیل ،	٢٣) بِنا ،
٤) نَتیجَه ،	٩) تَخْصیص ،	١٤) تَوْصیف ،	١٩) تَعْقیبْ ،	٢٤) مَعْطُوف ،
٥) مَقْصُودْ ،	١٠) عِلاوَه ،	١٥) تَشْبیه ،	٢٠) رِوایَتْ ،	٢٥) اۆزۆن قید

١) شَرْطْ .

٢٣١) بر گنىلك حكمينه شرط اينۆب سۆيلەنگان جمله (**شرط**) جمله‌سى ديب آتلا: علی کيلسه ، ولی‌ده کيلۆر. کبی (*)

٢٣٢) شرط اۆچ تۆرليدر:

مطلق شرط: علی کيلسه ، ولی‌ده کيلۆر.

معطوف شرط: گرچه علی کيلسه‌ده، ولی کيلمس.

فائت شرط: اگر علی کيلگان بولسه ايدی ، ولی‌ده کيلگان بولۆر ايدی.

٢٣٣) فای وقتده فائت شرطقه (**يوقسه**) اداتی ايله‌گنه اشاره قيلنا:

علی کيلمه‌دی ، يوقسه ، ولی‌ده کيلگان بولۆر ايدی . کبی .

«يوقسه» سوزده ادات بولوب استعمال قيلسه‌ده ، اصلده (**يوق ايسه**) ديگان سوزدن قسقارتلغاندر.

٣٧ **٢٣٤)** قايسی عباره‌لرده شرط جمله‌سی باش گمدن صونگده کيلنه:

ولی کيلۆر، اگر علی کيلسه. کبی .

٢٣٥) قايسی عباره‌لرده شرط جمله‌سينك صاحبی ايله باش گمنك صاحبی بر ذات بولا؛ اول وقتده ايکيسينك برسی صاحبسز کيلنه‌لر:

• مين ، اوقۆسه‌م ، بله‌م . اوقۆسه‌م ، بله‌م مين کبی

٢٣٦) شرط جمله‌سده هر وقت شرط صيغه‌سنده بر فعل بولا. اول فعل هر وقت باش گمنك سوزلرندن کيری اوتور يا آيرلۆرغه‌نيبشلی. مثاللر بيه‌قاراڭز.

٢٣٧) شرط جمله‌سی امر ووجوب صيغه‌لرندن صونگ کيتلمی‌ده قالا:

اوقۆڭز؛... عالم بولۆرسز کبی‌که اصلده: اوقۆڭز؛ اوقۆسه‌ڭز، عالم بولۆرسز» ديگان سوزدر. ودخی: « کيچ بله بزگه کيلڭز؛... باقچه‌ده قهوه اچه‌رمز» . «علی ولينی کورۆب عفو اوتنسۆن ؛ . . . اوپکه‌سی يازلۆر» «چای اچه‌رگه کيره‌ك؛... بر آز کيف کيلۆر»کبی.

(*) معنم اسمی بويدن صونگ مثل ايتۆب يازلغان گمب وجمله‌لرنك هر سوزن بلالردن نه‌ده تحليل قيلدرا يارۆرغه کيره‌ك .

۲) سَبَب (علة ، باعث)

۲۳۸) بر گپنڭ حکمیگه سبب ایتۆب سۆیله‌گان جمله (سبب) جمله‌سی دیب آتالا: ۱) علی صۆراغانغه کوره ، مین بیردم .

۲) قۆیاش چققانلقدن ، دنیا یاقتردی .

۳) میچکه یاعو سبیلی ، اۆزی یلندی . کبی .

۲۳۹) شرط ایله سببنڭ آیرماسی باردر . هیچ بر حکم شرطدن باشقه بولمی . اما شرطی بولغانده حکمنڭ بولووی لازم توگلدر . مثلا سلامت بولو اۆچون آشاو شرطدر . اما آشاو ایله‌گنه سلامت بولو لازم توگلدر . چۆنکه برەو آشارده ، صو هیچ ایچمس اول کشی آشاوی‌گنه سلامت قالا آلمیدر .

۲٤۰) قایسی حکمنڭ بر نیچه سببی بولا . آندی حکملر قای وقتده بر سبب ایله ، قای وقتده ایکنچی سبب ایله بولالار . مثلا اۆیلنڭ یاقتروی‌غه ایکی نەرسه سبب بولا : اچیغه قویاش نوری کرو یا اچیده اوط یانو . اۆیلنڭ یاقتروی اۆچون بولارنڭ هیچ برسی شرط توگل . هر برسی سببدرلر .

تنبیه : بالالرنڭ دەرس شمارتو اۆچون شرط ایله سبب آراسیغی سبتلرنی تەکشرۆرگه اۆیرەتو کیرەك . بو تیکشرو بالالرنڭ دیکرلرن ومۆسی عقللرن آچادر .

۲٤۱) قایسی اشلر بر حکمگه شرطده ، سببده بولالر . مثلا هوانڭ معلوم درجه‌ده صووقلغی صوننڭ بوز بولوب قاتوویغه شرط هم سببدر شول سببدن : «هوا صووقلانسه صولر بوزلانا» دیب‌ده ئەیتۆب بولا. هم : «هوا صووقلانغانغه کوره ، صولر بوزلانا» دیب‌ده ئەیتۆب بولا .

۲٤۲) شرط ایله سببنڭ آیرماسی اعتباری اشلرده کوب بولمیدر . کشیلر آراسیده‌گی اعتبارلی اشلرنی اورنیغه قاراب شرط ایتۆب‌ده سبب ایتۆب‌ده سۆیله‌ب بولا ممکندر : علی کیلسه ، ولی‌ده کیلۆر ؛ علی کیلگانگه کوره ، ولی‌ده کیلدی ؛ کبی .

---

۳) دَلیل (وجه ، سند)

۲٤۳) بر گپنڭ حکمیگه دلیل ایتۆب سۆیله‌نگن جمله (دلیل) جمله‌سی دیب آتالا : علی بایدر آخری ، آنڭ اۆچون فقیرلرگه کوب یاردم ایته ؛ ولی آورو بولۆرغه کیرەك ، چۆنکه همان توشه‌گده یاتا ؛ کبی .

٢٤٤) دلیلی گپلر اوزلریـنڭ دلیللریـنه کوسـتچه شرط یا سبب بولالر. یوغاریده‌غی مثالارده یابلـق فقیرلرگه ڪـوب یـاردم اینوگه شرطدر. آورووده توشه‌کده یاتوغه سببدر.

٤) نَتیجَه. (تفریع)

٢٤٥) بر گپنڭ حکمی بولوودن آڭلاشلغان جمله (نتیجه) جمله‌سی دیب آتـالا: علی فقیرلـرگه یـاردم ایـتـه ، آخـری اول بـایـدر؛ ولی همان توشه‌کده یاتا ، آخری آورو بوغای اول ؛ کبی.

٢٤٦) نتیجه‌لردن الـك سوّیـلـه‌نگان بـش گپلر هر وقتده شول نتیجه‌لرگه دلیل ایتوّب سوّیله‌رگه یارالی بولوّرغه کیره‌ك. آرالرنده شرطلق یا سببلك بولماغان گپلری بر برسینه دلیل ایتوّب‌ده نتیجه ایتوّب‌ده سوّیله‌ب بوله‌ی.

مثلا: علی یازوّب اوطوّرا، آخری اول آورودر؛ علی آورودر آخری، چوّنـکه یازوّب اوطوّرا ؛ دیب ئه‌یتو کیلشمی.

٥) مَقْصُودْ. (غایه)

٢٤٧) بر گپنڭ حکمندن مقصود ایتوّب سوّیله‌نگان جمله (مقصود) جمله‌سی دیب آتالا.

مقصود جمله‌سی باش گپنڭ سوزلرندن کیری اوّتور ایله آیرلا. معمول ل آیرله‌ی:

یوّرطده‌غی کشیلر طنچ ولسوّنلر اوّچوّن، مین درسمنی باقچه‌ده اوقوّدم؛ ئه‌تیلر سوّینسوّنلر دیب . مین بیك کونده‌م بولوّرغه طرشام ؛ کبی .

٢٤٨) مقصود جمله‌لر بیننڭ آخرنده یا (اوّچوّن) دیگان سوزیاکه (دیب) دیگان سوزبولا. آخرنده اوّچوّن بولغان مقصودلر معمول له حکمنده‌درلر. آخرنده دیب بولغانلری حال حکمنده‌درلر.

٢٤٩) فارسی مقصود جمله‌اری فارسیچه (تاکه) اداتندن صوڭ ئه‌یتله‌لر:

مین بـو کتابمنی بیك بیگـگل ایتوّب یازدم ، تاکه هر کم آڭلارلق بولسوّن دیب. کبی .

٢٥٠) امری وحکمی ایـله اوزی بر گپ بولغان سوزلرگنه مقصود جمله‌سی بولالر. گپ بولا آلماغان سوزلر نی قدر اوّزن بولسه‌لرده ، مقصود جمله‌سی دیب آتالمیلر. مثلا یوغاریده‌غی مثاللر:

«يۇرطدەغى كشيلرنى طنچ قيلو اۇچۇن، مين درسمنى باقچەدە اوقۇدم»
ئەتيلرنى سۆيندرو اۈچۇن، مين بيلك كوندەم بولۇرغە طرشام
ديب ئەيتلسەلر، اچلرندە مقصود جملەسى قالمى .

٦) مُوافَقَتْ.

٢٥١) صاحبلرى يا فيدلرى اورتاق بولغان ايكى گپلك الكيسى (موافقت) جملەسى ديب آتالا. صوڭغيسى باش گپ بولا. موافقت جملەسندە صوڭ بولغان باش جملەدە اورتاق سوز اوريىە اشارە ضميرى گە ئەيتلە؛ صاحبلرى اورتاق بولغان جملەلرنڭ مثالى : كم طرشا، شول بلە؛

مضاف اليە: كمنڭ علمى بار ، شونڭ قدرى بار؛

مفعول اليە: اول كمگە بولشۇر، مين‌دە شوڭا بولشۇرمن؛

مفعول بە: اول كمنى چاقرۇر، مين‌دە شونى چاقرۇرم؛

مفعول فيە: اول قايدە اشلەر ، مين‌دە شوندە اشلەرم؛

مثال : اول كم كوك يۇرۇر، مين‌دە شونڭ كوك يۇرۇرم؛

مفعول معە: اول كم بلە اوطۇرۇر، مين‌دە شونڭ بلە اوطۇرۇرم؛

مفعول لە: اول كم اۇچۇن طرشۇر، مين‌دە شونڭ اۇچۇن طرشۇرمن؛

حال : اول نيچك اوقۇر ، مين‌دە شولاى اوقۇرمن؛

متمم : اول نيندى بولۇر، مين‌دە شولاى بولۇرمن؛ كبى .

٥٢) موافقت جملەلرى شرط جملەسينە ياشقەدر. شونڭ ايسەدە معسرن شرط صيغەسندە ايتوب موافقت جملەلرن شرط جملەلريە آوشدرو ممكندر.

٢٥٣) موافقت جملەسى باش گپدن الكدە بولا، صوڭدە بولا، آنڭ اورتاسندە بولا: اول كمنى چاقرۇر، مين‌دە شونى چاقرۇرمن؛

مين شونى چاقرۇرمن ، اول كمنى چاقرۇر؛

مين ، اول كمنى چاقرۇر، شونى چاقرۇرمن؛ كبى .

۷) مُخالَفَتْ . (اِستِدْراكْ، اِضْرابْ)

۲۵٤) بر گبده‌گی حکمگه خلافراق کوك کورنگان ایکچی بر حکمنی آڭلاتا طورغان جمله (مخالفت) جمله‌سی دیب آتالا:

۱) علی کیلگان ، ولی کیلمه‌گان ؛

۲) علی کیلمه‌گان ، بلکه ولی کیلگان ؛

۳) علی اوزی بای توگل ، امّا اوغلی بیك بای ؛

٤) علی بیك بای ، لکن (اول) بیك صاران ؛

۵) علی ولینی اوُرشمادی ، بالعَکْسِ (کیریسنچه) ولی علینی اوُرشدی ؛

۲۵۵) قای وقتده مخالفت جمله‌سینڭ صاحبی ئه‌یتلمی قالا: علی اوقومی ، یازا . گنده (یازا) دیگان سوز مخالفت جمله‌سیدر. اصلده: (بلکه اول یازا) دیگان سوزدر.

۸) اِسْتِثْنا .

۲۶۵) بر گبدنڭ حکمیده کر واحتمالی بولغان دانی شول گبدنڭ حکمندن چغارو اوُچون ئه‌یتلگان جمله (استثنا) جمله‌سی دیب آتالا:

۱) هر کم کیلدی ، مگر علی افندی‌گنه کیلمه‌دی ؛

۲) هیچ کم کیتمه‌دی ، باری علی افندی‌گنه کیتدی ؛

۳) مسجددن هر کم چققان ، یالغوُز امامغنه قالغان ؛

۴) هر کمگه بیردم ، فقط علی افندیگه‌گنه بیرمه‌دم ؛

۵) هر کمنی کوردم ، اِلّا ولی افندینی اوُچراتا آلمادم ؛

۲۵۷) قی وقتده استثنا جمله‌سینڭده صاحبی ئه‌یتلمی قالا: «علی هیچ بر اش اشلمی ، مگر اوقی» دیگانده «مگر اوقی» استثنا جمله‌سیدر. اصلده: «مگر اول اوقی» دیگان سوزدر.

۹) تَخْصِيصْ.

۲۵۸) بر گپنڭ حکمن بر ذاتقه خاصلاپراق ئه‌یتو اوچون آرتدرلغان جمله (تخصیص) جمله‌سی دیب آتالا:

۱) همه‌سی بلگانلر ، خصوصا علی بیگره‌ك بلگان ؛

۲) فقیرلرگه هر کم یاردم ایته‌رگه تییشلی ، بیگره‌کده بایلر یاردم ایته‌رگه کیره‌ك ؛

۳) هیچ کم آڭلاماادی ، علی بیگره‌کده آڭلامادی ؛

۱۰) عِلاوَه. (تردیف)

۲۵۹) برگپکه اوستەب سویله‌نگان جمله (علاوه) جمله‌سی دیب آتالا:

۱) بوگون بر نه‌رسه‌ده آشامادم ، حتی صوده اچمه‌دم ؛

۲) جیینغه خاق کوب چققان ، حتی بالالرده جییلغان ؛

۳) اورامغه بالالرغنه جییلماغان ، الوغ کشیلرده کوب ایدی ؛

۴) اول مجلسده مین‌ده بولمادم ، علی‌ده بولماغان ایکان ؛ کبی.

۱۱) قَدْحْ.

۲۶۰) برکسنڭ بوووقده نیچك بولسه‌ده، بر باقدن برکیمچیلك یا شبهه بارلغن آڭلاتو اوچون آرتدرلغان جمله (قدح) جمله‌سی دیب آتالا:

علی درسدن ایرته‌قایتقان،ئه‌اول ساعت ایکنگه‌قدر مکتبده بولو کیره‌ك ایدی.
علی همان اویده اوطورا، حال بوکه آڭا طبیبلر طشده یوریورگه قوشالر.

۱۲) اِرْخَا. (تزکیه،مدافعه.)

۲۶۱) بر گپدن صوڭ، اول گپده‌گی بر کوڭلسز اشنی آز بولسه‌ده، بر آز یومشاتوب کیتو اوچون آرتدرلغان جمله (ارخا) جمله‌سی دیب آتالا:

علی بیك صاران کشی، آلای‌ده طوغانلارینه یاخشی یاردم ایته ایمش؛
ولی بیك گناهکار کشی، شولای‌ده کشی حقندن بیك صاقلانا ایمش؛
عارفنی بیك اوصاب دیلر، هر نه ایسه، محله‌مزده محتاج کشیلرگه یاردم قیلوب طوروچیمز شول ئه‌لی؛ کبی.

١٣) حال .

٢٦٢) بر گینکه حال ایتوب سویلنگان جمله‌لر (حال) جمله‌سی دیب آتالالر :

علی کیتکاچده، ولی کیلدی؛ ولی کیلگانچی اوك، علی کیتدی کس.
علی کیلوب کرو بله، ولی اورننده طوردی.

٢٦٣) ایبه‌لی حال صیغه‌لری هر وقت (حال) جمله‌سی بولوب داش گیدن کیری اوتور ایله آیروب یازلالر .

٢٦٤) آخریده (ده) اداتی طوتاشمان ایشنلگان ماضیلرنك جمله‌لریده (ظاهرلرینه قاراب) حال جمله‌سی بولالر :

علی یوقلاغانده، ولی اویاو ایدی کی .
رعلی یوقلاغانده) جمله‌سی اصلده (علی یوقلاغان چاقده) دیگان سوزدر.
اصلچه سویلنگانده بو جمله حال جمله‌سی بولمی، بلکه مفعول فیه‌نك توصیف جمله‌سی بولا .

١٤) توصیف. (تقیید)

٢٦٥) کب اچنده‌گی بر قیدکه وصف ایتوب سویلنگان جمله‌لر «توصیف» جمله‌سی دیب آتالالر:

١) مضاف الیه وصفی : خلق یاراتقان علینك کوگلی شاددر.
٢) مفعول الیه وصفی : خلق یاراتقان علیگه قزغوچیلر کوبدر.
٣) مفعول به وصفی : خلق یاراتقان علینی دشمان کوروچیلرده بار.
٤) مفعول فیه وصفی : خلق یوقلاغان چاقده طاوشلانو یارامی.
٥) مفعول منه وصفی : بالالر اوینی طورغان ییردن آقرن بارو کیره‌ك.

٢٦٦) توصیف جمله‌لری گیلك باشده بولسه‌لر، کیری اوتور ایله آیروب یازلمیلر :

« خلق یاراتقان علینك کوگلی شاددر » جمله‌سن :
« خلق یاراتقان، علینك کوگلی شاددر » ره‌وشده یازو درست توگلدر. چونکه کیری اوتور ایله آیروسوزنك معناسن اوزگه‌رتو احتمالی باردر.

٢٦٧) توصیف جمله‌لری قایسی گیلرنك اورتاسنده، یعنی صاحبی ایله حکمی آراسنده بولا :

علی ، خلق یوقلاغان چاقده کیلدی؛

علی ، خلق جیبلغان اورامدن قایتدی ؛ کبی

بوندی گبلرده باش گبنك صاحبی توصیف جملەسدن کیری اوتور ایله آیرلا.

۱۵) تشبیه .

۲٦۸)بر گبکه مثال کبی ایتوب سویلنگان جمل (تشبیه) جملەسی دیب آتالا؛

علی عالم بولغان کبی، ولی‌ده عالم بولور؛ نیچك ولی اوسدی، شونك کوك علی‌ده اوسەر؛ ککی .

۲٦۹) تشبیه جملەسینك حکمی صاحبیه مضاف قیلوب ئەیتلسه ، مثال بولوب قالا، مذکور جملەنی (علینك عالم بولغانی کبی ولی‌ده عالم بولور) دیب ئەیتو ککی

۲۷۰) تشبیه جملەسی های وقتده گبنك اورتاسنده بولا :

« علی ولینی، بای یالچیسن اورشقان کبی ، اورشقان » .

۱٦) تردید .

۲۷۱) بر کیدن صونك اول گب اورنیده احتمال طوتلوب ایکنچی جمل سویلنسه، اول جمله (تردید) جملەسی دیب آتالا:

علی ولینی جاقرغاندر، یا که ولی چاقرلیچی اوزی کیلگاندر.

۲۷۲) قایسی عبارەلرنك صونگی ایکی جملەسی‌ده (تردید) بولا:

اورامده بر طاوش بولدی؛ یا خلقلر طالاشقانلردر، یا که بالالر اویناغانلردر.

بز دوستلانا آلمیمز : یا برمز خلقسزمز، یا که برمزهوالیمز ککی .

۱۷) تفسیر .

۲۷۳) بر گبنك معناسن یاخشیلاب آڭلاتو اوچون آرتدرمەن جمله (تفسیر) جملەسی دیب آتالا : مین بوگون بیك طرشدم ، یعنی همان درسمنی اوقودم ؛ علی شارطلاغان ایکان ، یعنی بولگان ایکان ککی

۱۸ تفصیل .

۲۷٤)بر گبنك یاشی آڭلاماغان برحکمنی آڭلاتو اوچون آرتدرلغان جمله «تفصیل» جملەسی دیب آتالا :

۴۴

۱) ایندی بلدم : سز اوپکەلەدگز.
۲) آرتندن قاراغاچ کوردم: علی جەیەولەب بارا .
۳) آخری اوزینه ئەیتدم : آتـگز اراچق، دیدم .
٤) اول شوندی دیوانه : هیچ بر نەرسەدن قورقمی.
۵) علی شول قدر آچولاندی : ایرنلری قالترادی .
٦) علی شول قدر قزقسندی : کؤله کؤله اچی قاتدی .
۷) علینگ یؤرطی شوندی یاخشی اشلەنگان: گویا بر سرای بولغان؛

۲۷۵) تفصیل جملەسندن الك ایکی نقطه یازلا .

۲۷٦) فی وقتدە تفصیل جملەسندن الك وارسیچه (که) دیگان سوز آرندرلا. بو (که) دیگان سوز تؤرکیدك اوزنده یوق. فارسیدن آلىمان. اگرده تفصیل جملەسندن الك (که) یازلسه، ایکی نقطه اورنیه بر کبری اوتؤرگه یارلا:

۱) ایندی بلدم، که سز اوپکەلەدگز.
۲) آرتندن قاراغاچ کوردم، که علی جەیەولەب بارا .
۳) آخری اوزینه دیدم، که آتـگز آراچق . (دیدم کبرەکمی)
٤) اول شوندی دیوانه، که هیچ بر نەرسەدن قورقمی.
۵) علی شول قدر آچولاندی، که ایرنلری قالترادی.
٦) علی شول قدر قزسندی، که کؤله کؤله اچی قاتدی .
۷) علینگ یؤرطی شوندی یاخشی اشلەنگان، که گویا بر سرای بولغان،

۲۷۷) تفصیل جملەسندن باشقه سوزلردن الك (که) دیگان سوزنی آرندرو درست توگل . تاکه، یا که، بلکه، چونکه، حتی که ادالری (تاشونگ اوچون، که)، (یاشول، که)، (بل شول، که)، (آنگ اوچون، که)، (حتی شول قدر، که) دیگان سوزلردن قسقارتلغانلر . که اورنینه کم یا کیم دیب ئەیتوده مقبول توگلدر.

۲۷۸) فای وقتده دلیل جملەسندن الكده (که) ادانی ئەیتلە: بازارغه باردم، که اون، مای آلیم دیب. بوکه اصلده (تاکه) در .

۱۹) تعقیب.

۲۷۹) بر گیدن صونگ بولووی آنگلاتغان جمله (**تعقیب**) جمله‌سی دیب آتالا: اللک علی کیلدی، صونگره ولی کیلدی؛ باشده علی کوردی، آندن صونگ ولی‌ده کوردی. کبی.

۲۸۰) تعقیب جمله‌سی حال جمله‌سیده باشقه‌دُر: حال جمله‌سینک حکمی معللرنک ایلکی یا صونگغی حال صیغه‌لرنده بولا:

علی کیلگاچده، ولی کیلدی: علی کیلگانچی اوک، ولی کیلدی کبی.

۲۸۱) تعقیب جمله‌سی صونگره کبی بر قید ایله بر جمله‌گه طاغلغان بولا:

اللک علی کیلدی، صونگره ولی کیلدی کبی.

۲۸۲) حال جمله‌لری باش جمله‌دن اللک سویلنه آلالر؛ تعقیب جمله‌لری اللک سویلنه آلمیلر. صونگره ولی کیلدی، اللک علی کیلدی؛ دیب ئه‌یتو کیلشمی.

۲۰) رِوایَتْ. (نقل)

۲۸۳) منقول بولغن جمله‌لر (روایت) جمله‌سی دیب آتالالر: ۴۶

۱) علی ئه‌یتدی: «ولی یاخشی کشی» دیدی.

۲) علی: «ولی یاخشی کشی» دیب ئه‌یتدی.

۳) علی سویلی: «بو اش فائده‌لی بولماس» دی.

٤) علی: «بو اش فائده‌لی بولماس» دیب اویلادی.

۲۱) مُعتَرِضه.

۲۸۴) بر گپ ایچنده سۆزلنگان جیبت جمله (**معترضه**) جمله‌سی دیب آتالا:

۱) علی، مین اویلیم، یاخشی کشیدر.

۲) علی، ولی ئه‌یته، یاخشی کشی‌دی.

۳) علی بو یلده (اول بلطرده بولغان ایدی) توره بولدی.

۲۸۵) معترضه جمله‌سینک اوڭ صولغه تیشلیلری ایکی اوتور آراسنده یازلا. اوقولمی قالورغه تیشلیلری ایکی جبهه آراسنده یازلا. ایکی جبهه آراسنده بولغان معترضه‌لرگه اوقوچی کوز صالوب‌قنه کیته‌رگه تیشلی. آنی اوقوغاه وقتده عباره‌نک معناسن چووالتا.

۲۲) قِیاسْ . (نِسبتْ)

۲۸٦) (قاراغانده) فیدندن الك ئه‌یتلگان جمله (قیاس) جمله‌سی دیب آتالا: علی کیلگانگه قاراغانده، ولی کیلو آرتغراق .

۲۸۷) قیاس جمله‌لر بنك قایسیلری الکی حال صیغه‌سی ایله سؤیله‌نه‌لر: علی سؤیلگانچی، ولی سؤیله‌و فائده‌لیراق کبی .

۲۳) بِنا .

۲۸۸) قاراغانده فیدندن الك سؤیله‌نگان جمله‌لرنك قایسیلری , بنا) جمله‌سی دیب آتالا: علی سؤیله‌گانگه قاراغانده، ولی بای کشیدر.

علی سؤیله‌گانگه بناً، مین ولینی بای دیب بلدم .

۲٤) مَعْطُوفْ جمله .

۲۸۹) (ده، دخی، و، هم، ینه) کبی عطف اداتلری ایله بر گنگه طاغمان جمله‌لر (معطوف جمله) دیب آتالالر:

علی کیلدی، ولی‌ده کیلدی: علی بلمی، ولی دخی بلمی؛

علی کیلدی هم ولی کیلدی؛ علی کیتدی، ینه ولی کیتدی کبی

۳۹۰) یوغارده‌غی مثاللر باش گبکه معطوف بولغان جمله‌لردر. طاغلغان جمله‌لرنك‌ده معطوف جمله‌لری بولا. یوغارده طاغالغان جمله‌لرنکگو سیلك بره‌ر یا ایکیشه‌ر معطوف جمله‌لری بولو ممکندر:

۱) شرط معطوفی: علی بارسه هم ولی‌ده بارسه، مین‌ده بارؤرمن .

۲) سبب معطوفی: علی فقیر بولغانغه کوره هم بالالری کوب بولغانغه کوره، (آنکا) مین یاردم ایتدم .

۳) دلیل معطوفی: علی خلقای کشی، چؤنکه هیچ کم آنکا دشمان توگل هم هیچ کمگه اول‌ده دشمان توگل .

٤) نتیجه معطوفی: علی همان فقیرلرگه صدقه اؤله‌شه، آخری اول بیك جوماردر هم آنك مالی کوبدر .

۵) مقصود معطوفی: هر کم اشله‌رگه تییشلی، طؤرؤرغه مالی بؤلسؤن اؤچؤن هم عمری راحت اوتسؤن اوچؤن .

٢٥) اوزون قيد.

٢٩١) اوزلرى گپ وجمله بولماسه‌لرده، فاى وقتده قيدلى يا ايبه‌لى قيدلرده جمله حكمىده صانالوب (اوزون قيد) اسمى ايله آتالالر:

١) علينىنگ ئه‌يتوويىنه قاراغانده، ولى باى كشيدر.

٢) علينى چاقروغه قاراغانده، ولينى چاقرو آرتغراق.

٣) على كيلگانچى، ولى كلمسون (بو حال جمله‌سى توگل).

٤) على اوعلينه كوره، ولى اوعلى اوتكنره‌ك كورينه.

٢٩٢) اوزون قيدلرنىنگ جمله حكمىده آيرم معنالى بولعانلرى كبرى اونلر ايله آيروب يازلالر: (مثاللرينه قارا)

٢٩٣) معناسى بر جمله حكمىده بولماعان قيدلر بر نيچه شهر بولوب تزلسه‌لرده اونلر ايله آيروب يازلمىلر:

باى علينىنگ كچكنه اوغلينه بزنىنگ آولنىنگ قارت ولينىنگ الوغ اوغلى قارا طورى آتن كيچه بازارده يوز اون صومغه كوتدرگه صاتقان. كبى. ۴۸

جمله جمله‌لرى.

٢٩٤) فاى وقتده بر گپگه ايكى جمله طاعلا:

هنرى بولماعان كشى، نى قدر اشلسه‌ده، خدمت حقى ارزان بولغانغه كوره، مالن آرتدرا آلمى. گپده شرطده سبب‌ده بار.

٢٩٥) فاى وقتده بر گپگه طاغلمان جمله‌نىنگ اوزينه ايكنچى بر جمله طاغلا:

طانگ آتقاچ، على كيلسه، ايكيمز بازارغه كينه‌رمز. كبى.

بو عباره‌ده «طانگ آتقاچ» جمله‌سى «على كيلسه» جمله‌سينه طاغلغان حال جمله‌سيدر. «على كيلسه» جمله‌سى صونگغى گپگه طاغلغان شرط جمله‌سيدر.

كورشى گپلر.

٢٩٦) ايكى يه‌ته گپ بربو سينه آرتق يابشوب طورماسه‌لر، يعنى برسى ايكنچيسن كوتوب طورماسه، هر ايكيسى بربرسينه «كورشى گپ» بولالر. كورشى گپلر قسقا بولسه‌لرده برسى ايگنچيسينه طاغلغان جمله‌ايتوب

مسابلا نماسلر: علی چاقرغان. ولی کیلمه‌گان. شوندن اوپکه‌قوزغالغان کبی.

۲۹۷) اوشبو گیلرنی بر برسیبه طاغوب ئه‌یتوده ممکن :
علی چاقرسه‌ده، ولی کیلمه‌نلکدن، ایکی آراده اوپکه قوزغالغان کبی.

فِقره‌لی عباره‌لر. (پیریبود).

۲۹۸) قایبسی عباره‌لر، طاعلعان جمله‌لری بر نیچه بواو سیبلی اکی کیسه‌ککه بولنه‌لر، بولنگان عباره‌لرنڭ اوّلگی کیسه‌گی قاتی طاوش بله، صوڭغیسی آقرن طاوش بله اوقولا. آندی جمله‌لر «فقره‌لی جمله» دیب آتالالر:

قدالرده کیلدی، وقت‌ده ییتدی، نی اوچون‌در؟ نکاح‌ده اوقولمی، نعمت‌ده قویلمی. بای بولسه‌ڭده، اوتکن بولسه‌ڭده، دوست ایشڭ بولماسه، مشقتڭ کوب بولسه، دنیاده راحت کوره آلماسسڭ. کبی.
(فقره‌لی جمله‌لرنڭ احوالی علم بیان مسئله‌لرندن اولدیغندن انده تفصیل بیلنه‌دی.)

طنش بیلگیلری.

٤٩

۲۹۹) توركیچه‌ده طنش بیلگیلری (۱۲)در: بر نقطه، ایکی نقطه، کوب نقطه، کیری اوتور، نقطه‌لی اوتور، بر صزق، ایکی صزق، سؤال بیلگیسی، طاوش بیلگسی، جعبه‌لر، اوتورار، داله

۱) بر نقطه.

۳۰۰) بر نقطه هر بوتون گپدن صوڭ قویلا: علی بای، ولی کیچه اویله‌دن صوڭ بیك کوب یولداشلر ایله قالاغه کیتدی. کبی
عربی گپلردن صوڭ نقطه اورنینه کاها بولدزده قویلا: پیعمبرمز حضرتلری: «خیر الناس من ینفع الناس ۞» دیمشدر. گیده‌گی کبی.

۳۰۱) خط و کتابلرده اوز آدینه بر یول اینوب یازلغان سوزلردن صوڭده بر نقطه قویلا:
برنچی باب. ایکنچی فصل. سوز باشی. مقدمه. خاتمه. اعلان. تنبیه. فلان فلان اوعلی. ۱۹۱۰ سنه. (۱۵ مارت.) قزان شهرنده.

٣٠٢) قسقالق اوچون بر نیچه حرفی یازلوب بتمه‌گان سوزلردن صوڭ یازلمی قالغان حرفلرگه اشاره بولسون اوچون‌ده بر نقطه قویلا:
یازوچی ع. و. م. کبی. اصلده: علی ولی اوغلی محمودی دیگان سوزدر.

٢) ایکی نقطه.

٣٠٣) ایکی نقطه تزلوب صانالاچق سوزلر آلدندن قویلا: کشیده بیش تورلی طویو بار: کوز، قولاق، بورن، تل وتەن طویولری. مین بازارده آلدم: چای، شیکەر ئم کوفی. کبی.

٣٠٤) کوچرلوب ئەیتلەچك بر سوز آلدندەغی گپلردن صوڭده ایکی نقطه قویلا: اول ئەیتدی: «مین بارمیم» دیدی.
اول یازغان: «مین کیلەم.» دیگان. مشهور مقال بار:
«اورا آلماغان اولی کوسەك کوتەرور» دیگانلر.

٣٠٥) بوندی اورنلرده ایکی نقطه کلمردن صوڭغنه قویلا: کوچرلەچك سوزلردن آلدەغی سوز اوری بر گپ بولماسه، ایکی نقطه قویلمی کیری اوتورگه قویلا.

مثلا مذکور گپلر بویله سوبلەسەلر، ایکی نقطه قویلمی:
اول، مین بارمیم، دیدی. اول، مین کیلەم، دیب یازغان.
توركیده، اورا آلماغان اولی کوسەك کوتەرور، دیگان مقال بار.

٣٠٧) آلدەغی گپکه دلیل یا نتیجه ایتوب سوبلەنەچك گپلردن الك‌ده ایکی نقطه یازلا:

مین اول مجلسکه بارا آلمادم: کیفم بولمادی.
مینم اول وقتده کیفم یوق ایدی: نی قدر تلەسەم‌ده،
اول مجلسکه بارا آلمادم. کبی.

بوندی اورنلرده ایکی نقطه چونکه، شوڭا کوره کبی سوزلر اورنینه طورا. مذکور کپلرنی بویله ئەیتوده ممکندر: مین اول مجلسکه بارا آلمادم، چونکه کیفم بولمادی. مینم اول وقتده کیفم یوق ایدی، شوڭا کوره نی قدر تلەسەم‌ده. اول مجلسکه بارا آلمادم.

٣٠٨) بر گپدن صوڭ بولاچق سؤال (مقدرگه) جواب بولغان جمله‌لردن الك‌ده ایکی نقطه یازلا: مال کیتودن قورقمیم: وقت اوزودن قورقام. کبی.

۳) کوب نقطه .

۳۰۹) کوب نقطه بر سبب ایله ئه‌یتلمی قالغان سوزلرگه اشاره اوچون قویلا:

اول کشی حقنده تۆرلی خبرلر بار ... خیر احتمال افترادر.

اول کشی دخی اوپکه‌له گان ایمش ... کبی .

بو صوڭغی نقطه‌لر اوپکه‌له گان کشینی حورلاب ئه‌یتله‌جك سوزلرگه اشاره‌در، (احمق، خلقسز) کبی .

٤) کیری اوتۆر.

۳۱۰) بر درسینه اداتسز معطوف بولوب تزلگان سوزلر آراسینه کیری اوتۆر قویلا: علی، ولی هم عارف مکتبکه کیتدیلر. مینم دوستلرم: علی، ولی، احمد هم محمود افندیلر اوتکن، طرش، باطر وعقللیدرلر .

۳۱۱) بر ادات ایله معطوف بولغان سوزلردن الك کیری اوتۆر بازو درست توگلدر. مذکور جمله‌لرده عارف، محمود وعقللی دیگان سوزلردن الك کیری اوتۆر قویماسقه تییشلی .

۳۱۲) معطوف‌ده‌غی عطف اداتی آیرن آلده‌غی سوزده‌ده بولسه، آنلرنڭ آرالرینه‌ده کیری اوتۆر قویلا :

بزگه علی‌ده، ولی‌ده کیلدیلر . بو کشی یا علی، یا ولیدر .

هم قار . هم یاغمۆر ایکسی برگه یاودیلر .

نی کتابنی، نی دفترنی بیرمی .

۳۱۳) برگیبکه طاعلغان جمله اول گیلك سوزلردن کیری اوتۆر ایله آیرلا:

اگر اول چاقرسه، مین باروچی. چاقرماسه، بارمیم. اوزی بیلك اوتنگانگه کورره، مین‌ده باردم. اول باشده اوزی آچولاندی، شوندن صوڭ مین‌ده قاتی جواب بیردم. مین آنلڭ اوتنچن طڭلادم، چۆنکه بیلك انصافلی کورندی، مین آڭا کوب سوزلر ئه‌یتدم، لکن اول اخلاص ایله طڭلامادی بوغای. اول بیلك قورقدی، اما مین قورقمادم. اول اوزی احمقلق قیلدی، یعنی درسینه طرشمادی. کبی.

۳۱۴) جمله‌گه اوشاغان اوزۆن قیدلرده باش گیلك سوزلردن کیری اوتۆر ایله آیرلار: علی، اوزینڭ طرشووی آرقاسنده، بو یل صنفنده برنچی بولدی. کبی .

۳۱۵) چونکه، آنکٔ اوچون، شونکا کوره، بس، لکن، اما، یعنی کبی رابطه‌ر آلدندن هر وقتده کیری اوتور قویلا.

۳۱٦) گپ آراسنده ئه‌یتلگان‌ مناداﻟر، صوتلر، یوق، اییو کبی سوزلر گپ سوزلردن کیری اوتور ایل آیرلالر:

علی، تگی کتابنی میڭا بیر. تگی کتابنی میڭا بیر، علی.

تگی کتابنی، علی، میڭا بیر. های، علی کیتکان.

علی کیتکان، آخ، علی، آنه، بارا.

یوق، علی بارمی. علی، یوق، بارمی. علی بارمی، یوق.

اییو، علی بارا. علی، اییو، بارا. علی بارا، اییو. کبی.

۳۱۷) گپ آراسینه قاتشقان جیترهلی سوزلرده گپ سوزلرندن کیری اوتور ایله آیرلالر: مینم گمانمچه، علی بای کشیدر.

علی، خلق سوزینه قاراغانده، بای کشیدر.

علی، دیگان ولی، بیک بای کشی، دیگان.

اول، مین بارا آلمیم، دی.

۳۱۸) کیری اوتور طوقتاقراق اوتورغه تیبشلی بولغان سوزلردن صوڭده قویلا: مین علینی، کورشی بولغلنغندن رعایه قیلام. یوقسه، مین آنڭا، هیچ التفات قیلماس ایدم. شولای، اول بلگاندر ایندی. یاری، بارماسه‌گزده یاری. اول، نی اوچون کیلگان ایکان؟. بو، نی سببدن آنده قالغان ایکان؟. بو، یورطنڭ قابقاسی.

۳۱۹) کوره کوره، قاری قاری،بارا بارا، تیز تیز، کبی ایکی قات ئه‌یتلگان سوزلر آراسینه توركیده کیری اوتور قویماسقه تیبشلی. بوندی یه‌نه‌شه سوزلر آراسینه بر صزق صزوده معقول توگلدر.

تنبیه: گمکه طعلغان جملهلرنڭ قایسیلری باش گپ سوزلرندن کیری اوتور ایله آیرلاچقی وقایسیلاری آیرلماياچقی اوز بابلرنده بیان قیلنمشدر.

٥) نقطه‌لی اوُتوُر.

۳۲۰) نقطه‌لی اوُتوُر بر برسینه آرتق یاشمیچی یه‌نه‌شه تزلگان گبلر آراسینه قویلا:
همه‌سی بر اشده بولدیلر: علی اوقوُدی؛ ولی یازدی؛ محمود اوینادی؛ احمد یوُقلادی. کبی.

۳۲۱) بر اولچه‌ولی فقره‌لی گبلرده فقره‌لرده نقطه‌لی اوُتوُر ایله آیرلالر:
علی هیچ بلمه‌گانـگلندن آلداندی؛ ولی کوب بلگانلـگندن اوُطلدی.

۳۲۲) اوُزوُن گب اچنده بر سوزنی کیری اوُتوُر بلگه‌ آیروُ بیتمسلك کورسه، نقطه‌لی اوُتور ایله آیرلا: علی‌ده، ولی‌ده، طاڭ آتقاچ‌ده، کیلسه‌لر؛ قر، اورمان وطاوغه چغارمز. کبی. بو گبده شرط همه‌سی بـش گبدن آیراق آیراسوُن اوُچوُن کیری اوُتوُر اوربسه نقطه‌لی اوُتور قویلغان.

٦) بر صزق.

۳۲۳) بر صزق ایکی کشی آراسده سوُیله‌نگان سوزلردن الك قویلا. اگرده اول کشیلرنڭ اسملری یازلماسه:
آرامزده اوُشبو سوزلر کیچدی: نی اشلـب اوُطوُراسڭ؟ دیدم، — سزنی کوُتوُب اوطوُرام، دیدی. کبی.

۳۲۴) اگرده سوزلرنڭ آلدندن سوُیله‌وچیلرنڭ اسملری یازلسه، صزق یازلمی. آنڭ اورنینه ایکی‌نقطه‌یازلا: مین: نی‌اشلـب‌اوطوُراسز، دیدم. اول: سزنی کوُتوُب اوطوُرام، دیدی. کبی.

۳۲۵) قسقالق اوُچوُن الکی گبنه‌گی بر سوزنڭ صوڭغی گبده ئه‌یتلمی قالغان طوربسه‌ده بر صزق صزلا: آنلرنڭ توُرلیسی توُرلی یاققه طارالدیلر: علی کیتدی بازارغه، ولی ــ باقچه‌غه، احمد ــ مکتبکه. کبی.

۳۲۶) یازغانده یا باصقانده بر یولغه صیماغان سوزنڭ صیماغان بارطیسی ایکنچی یولغه کوچرلسه، سوزنڭ بولنگاننی آڭلاتو اوُچوُن بر صزق صزلا:

ابرا-	اسما-	مح-	من-	اس-	عبد-
هیم	عیل،	مود	هاج،	کندر	الرحمن کبی

٣٢٧) بولعه صیاغان سوزنی بر صزق ایله بولۇنك قاعده‌سی باردر. تلسه قای بیرندن بولو درست توگلدر. سوزنك بولنوب ایکنچی بولعه چققان قدر بنك باشنده‌غی حرفی حرکتلی بولو تیبشلیدر. ابراهیم‌نی (ابر-اهیم)، اسماعیل‌نی (اسم-اعیل) دیب، محمودنی (محم-ود) دیب، منهاج نی (منها-ج) دیب، اسکندرنی (اسك-ندر) دیب بولو درست توگلدر.

٣٢٨) قای وقتده بر سوزنك معناسی آلدندن‌ده بر صزق صزلا: حرف- برطاوش دیگان سوز؛ کلمه- بر سوز دیگان سوز کبی.

٣٢٩) رقملر آراسده بر صزق صوکعی رقملك الکی رقمدن آلنعانن کورسه‌ته: ١٠-٤=٦ کبی. اوندن دورت آلنغاچ آلتی قالا دیمك.

٧) ایکی صزق.

٣٣٠) ایکی صزق ایکیسی بر معناده بولعان سوزلر آراسینه صزلا: (طعام - آش)، (شهر = قالا) کبی.

٣٣١) رقملر آراسده بولعان ایکی صزق اول رقملرنك حاصلی بر ایکانن کورسه‌ته: ١٠-٤=٦ * ١٠×٤=٤٠ کبی.

٨) سؤال بیلگیسی.

٣٣٢) سؤال بیلگیسی بولعان (؟) جواب ئه‌یتلگان سوزلردن صوك بارلا: علی کیلدیمی؟ ولی کیتدیمینی؟ کبی.

٣٢٢) درسنلگی شبهه‌لی بولعان سوردن صوك ایکی سؤال بیلگیسی بازلا: سؤیله‌ولرینه قاراغانده علی بایغان ایمش؟؟.

٩) طاوش بیلگیسی.

٣٣٤) طاوش بیلگیسی بولعان (!) قچقروب یا عجبسنوب ئه‌یتلگان سوزلردن صوك بازلا: ای! علی! کیل بیری تیز ره‌ك! آخ! علی قاچقان! کبی.

٣٣٥) قچقرو یا عجبسنو آرتعراق بولعانده ایکی طاوش بیلگیسی بازلا: اما اوچ ایتوب یازلمی: آبزی!! طوقتا ئه‌لی!! قارا، علی تیلرگان، دی!! کبی.

٣٣٦) سؤال وطاوش بیلگیلری یانینه نقطه واؤتور قویو درست توگلدر.

١٠) جەيەلر.

٣٣٦) بر سوزنی بـاحشی آڭلانو اوُچون اورناعه قسدرلعان سوزلر جەيلر آراسینه یازلالر: **علی افندی ولیمه** (طوی مجلسی) **اوُچوُن دعوتنامه** (چاقرو خطی) **نشر قیلغان** (طاراتقان)

٣٣٧) بر سوزدن صوڭ خاطرگه کیلچك اش حقده تنبیهلرده جەیەلر اچینه یازلالر: **مین سزگه بو خطمده** (الکی خطمده نی یازغانمنی **شاید اوُنوُتماغانسز) سودا حاللرن یاز امن.**

٣٣٨) جەیەلر اچندەگی سوزگه کوز صالوُبقه کیتو نیبشلی. آنی قاتشدروُب اوقو نادانلقدر. اوقیسی کیلگان کشی‌جەیەلر آلدندن **(یعنی)** دیگن سوزنی آرتدروُب اوقوُسه، کوبنسچه مراد اوزگەرەی.

٣٣٩) حرفلر ایلەقاتشوُب‌صاناشماسوُن‌اوُچوُن‌رقملرنی‌جەیەلر اچینه‌قو یوده ضرریوقدر. بوسوزلر (**١٩١٠**) نچی یلده (**١٦**) نچی‌مارتده یازلدی. کبی.

١١) اوُتوُرلر.

٣٤٠) اوُنوُرلر کوبسنچه‌مشهور داللرنڭ‌اسملر. مثـهر ایکی‌طرفینه‌قوبلالر: **خلقلرنی طوری یولغه کوندرو اوُچوُن „الله تعالی" حضرتلری „محمد" پیغمبرحضرتلرن یوللاغان. „یوُلدز" گازیته‌سی‌قزان‌شهرنده چغا.** کبی.

٣٤١) بر نەرسەگه حاص اینوُب قوشلعان سوزلر عام معنالری ایله صاناشدرلماسوُنلر اوُچوُن ایکی اوُتوُر ایله یازلالر: **آی ویوُلدز خبرلری „یـوُلـدز" ده کوب یازلالر. قـای وقتده „وقـت" ده خارجی خبرلر کوب بولا.** کبی.

٣٤٢) بر کشیدن یا کتابدن کوچرُوب ئەیتلگان سوزلرنڭ‌باشینه‌ده آخرینه‌ده اوُنوُرلر قوبلا: **پیغمبرمز: „اوزڭگه‌تلەگاننی باشقه‌کشیگه‌ده‌تله، اوزڭگه تلەمەگاننی باشقەغەده تلەمە" دیمشدر** کبی.

٣٤٣) ایەسینه بیك موافـق بولماغان اسملرده ایکی اوُنوُر ایـله چوُلغاب یازلالر: **علی‌افندی „محرر" وولی، افندی „مدرس" بولغان ایمش دیـب ایشتدم! بـو افندیلر بـو الـوغ درجەلرن کوتەره آلوُرلر میکان؟** کبی.

۱۲) دالـلر.

۳۴۴) ایکی اوتور اورنینه قای وقتده (« ») رهوشنده داللر قویلادر:
قزان خانلری خاتونلرندن مشهور «سویم بیکه»نڭ آتاسی «یوسف میرزا»: «منڭ دوستنی برگه، بر دشماننی مڭگه حسابلارغه کیرهك» دیمشدر.

۳۴۵) ایکی باغیمه ایکی اوتور بـا دالـلر قویلاحق سوزلر گیدك اورتاسهده بولسهلر، گپ سوزلرندن ایکی یاقدن کیری اوتورلر یاصزملر ایله آیرلسهلرده باری.

هِجالر. (*) (بولك)

۳۴۶) سوزلرنڭ کوبسی بر نیچه بولکدن قوشهن بولا. اول بولکلرنڭده کوبسی برنیچه حرفدن قوشلغان بولا. چانا، طابا کبی سوزلر ایکیشهر بولکدن قوشلغانلر. بو بولکلر اوزلری ایکیشهر حرفدن قوشلغانلر.

۳۴۷) سوزنڭ هر بولگی (هجا) دیب آتـالا. (چانا) دیگان سوزده ایکی هجا بار. برسی (چا)، ایکنچیسی (نا). (طابا) دیگان سوزدهده ایکی هجا بار: (طا)، (با). (یاباغا، باغانا، قاراما، چاباتا، الاشا) دیگن سوزلر اوچهر هجالی. ٥٦

۳۴۸) (طاری، طنو، طانو، قورا، قوزی، اوقو، یوقو، طورو، قیلا، قیلو، بیزه، بیزی، توره، توزی) کبی سوزلرده ایکیشهر هجالی.

۳۴۹) قایسی سوزلرنڭ هجالری اوچهر حرفلی بولا: قالـدی، طولـدی، کیلـدی کبی.

۳۵۰) قایسی سوزلرنڭ برهر هجالری دورتهر حرفلی بولا: طارتـدی، تورتـدی، سورتـدی کبی.

۳۵۱) قایسی سوزلرنڭ برهر هجالری برهرگنه حرفلی بولا: صـنا، صـرا، قـمرا، صـنو، صـرو، قـرو کبی

۳۵۲) قایسی سوزلر برگنه هجالی بولالر:
نار، بور، بیر، بهر، بور، بر کبی.

(*) هجا نی صرف احکامنی بوسهده، وکیلنڭ «سو وشعر» باسینه مقدمه بوندن درج قیلندی.

٣٥٣) بتر ، کرش ، طرش ، قرق ، قزق کبی سوزلرده طاوشلی حرف یازلماسه‌ده، ایکیشه‌ر هجالیدرلر. چۆنکه آنلرنڭ قنقله‌ری یازلماسه‌ده، طاوشلی حرف اورنینه طورا.

٣٥٤) قارت . طارت ، صارت ، قۆرط ، یۆرط ، مورط کبی سوزلر دورت حرفلی بولسه‌لرده بره‌رگنه هجالیدرلر.

شِعْرلر.

٣٥٥) کۆیلی سوزلرنڭ تیگزلگی هجالری بلن اولچه‌نه. هر کۆیلی بر (شعر) دورت کیسه‌ك بولا. بودورت کیسه‌کنڭ هجالری اوزینه کیره‌ك قدر صانعه طولۆرغه کیره‌ك. طولماسه‌ده، آرتسه‌ده، کۆی کیلمی، شعر بۆزلا.

٣٥٦) ایسکی تاتار شعرلرینڭ کوبسچه برنچی واۆچنچی کیسه‌کلری سیگزه‌ر هجالی، ایکنچی ودورتنچی کیسه‌کلری یدیشه‌ر هجالی بولالر:

فا عـ لا تن ، فا عـ لا تن * فا عـ لا تن ، فا عـ لات *
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧

فا عـ لا تن ، فا عـ لا تن * فا عـ لا تن ، فا عـ لات *(١)
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧

کورد کم ساعت جِهانده * کیتدی ظُلْمَتْ کیلدی نور *
١، ٢، ٣، ٤، ٥ ٦، ٧، ٨، ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧

سین قۆیاشسڭ یاکه آیسڭ * یا که جنت اچره حور *
١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧

٣٥٧) قیسی شعرلرنڭ هر کیسه‌گی سیگزه‌ر هجالی بولا:

خُدا رَبّم بِنم حَقّا ـ محمد در رَسُول الله *
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨

هم اسْلامْ دینیدر دینم ـ کِتابمدر کَلامُ الله *
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨

(١) علم عروضحه بو کۆی بحر رمل مثمن مقصورغه کیله‌در.

٣٥٨) اۇزۇن کۇیلی شعرلرنك کیسه‌کلری اونار هجای بولا :

آق ایدل صالقن، صولری طولقن * طولقنلری کیلۇب‌ده قاقماسۇن *
١ ٢ ٣ ٤٥ ٧ ٦ ٧ ٩ ١٠ ١ ٢ ٣ ٤ ٥٦ ٧ ٨ ٩ ١٠

بر گز آی کوك، بر گز قۇیاش* یامان کوزدن خدایم صاقلاسۇن*
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦٧٨ ٩ ١٠ ١ ٢ ٣ ٤ ٥٦٧ ٨ ٩ ١٠

٣٥٩) شعرلرنك قایسیلری اون برر هجالی‌ده بولالر:

جهانده ، طابمادم بر یارِ صادِقْ * (طوغری)
١،٢، ٣، ٤، ٥،٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١

که درْ دی درْ دیمه اولا موافق * (جبلی)
١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١

اگر طابمدم ایسه بر یار صادق *
١،٢، ٣، ٤، ٥،٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١

موافق دیگانم چقدی ، منافق * (ایکی کوڭلی)
١،٢،٣، ٤،٥،٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١

٣٦٠) بو زمانده چقمان باکا شعرلرنك هجالری تورلیچه بولا. حاضرگه بو، کیره‌گچه تیکشرۇب اواچه‌مه‌گان. هجالرنی آیروعه اۇستار و اۇچۇن ادبلی شعرلرنك محارن صاذاب قارارغه کیره‌ك .

باسو. (نبره، اوداریئیه.)

٣٦١) هر تلده سوزلرنك بر هجاسی باسۇ براق ئه‌یتلر ، باسۇب ئه‌یتوگه تورکیچه (باسو) ، عربچه (نبره)، روسچه (اودارینیه) دیلر.

٣٦٢) هر تلده برگنه هجالی سوزلرنك بصولری شول بر هجانك اوزنده بولا:
آل ، ایل ، اول ، بر، قارت کبی .

٣٦٣) تورکچیه‌ده ضمیر، اسم، صفت وعددلرنك باسولری ایلك صوڭغی هجالرنده بولا: تگی ، اۇشبو ، بیکتیمر ، صاندوغاچ ، قارا ، ماتور ، طوغز ، آلتمش کبی .

۳٦۴) اگرده بو سوزلرگه برطوتاش ادات یا عدد قوشلسه، یاسولری شو آداتنڭ هجاسیده کوچه: تگیلو، اوشبولر، بیکتیمرنڭ، صاندوغاچقه، قارالق، ماتوردن، طوغزنچی، آلتمش بر کبی.

۳٦۵) سوزلرنڭ اوّلینه بر ضمیر، صفت، عدد یا ادات قید بولوب قوشیلسه‌ده، یاسولری یته، آنڭ اورنیده قوشلمان سوزنڭ یاسووی قوّتیلنه: بو بالا، تگی کشی، طوش بالا، یالقاو کشی، سیگز بالا، طوغز کشی، هیچ بر بالا، هر کشی کبی

۳٦٦) بو سوزلرنڭ یاسولری اوزلرینه قوشلغان آداتلرنڭ همه‌سینه کوچمیلر. قایسیلر یه‌غه کوچه‌لر. مثلا (چه، بله، اوچون، کوك، توگل) اداتلریه‌سوزنڭ یاسووی کوچمی، لکن اول اداتلرنڭ اوزارنده‌ده یاسو بولمی: بیکتیمرچه، صاندوغاچ بله، بیکتیمر اوچون، صاندوغاچ کوك، ماتور توگل کبی.

59 ۳٦۷) صاین، طابقر کبی قیدلرنڭ‌ده برسوزگه قوشلسه‌لر، یاسولری بولمی: کون صاین، بیش طابقر کبی.

۳٦۸) مگر صوراب یا فرقسنوب ئه‌یتلگان گده بولغانده‌غنه سوزلرنڭ یاسولری اوزلرینه قوشلغان ادات وقیدلرگه کوچه: بیکتیمرچه؟ صاندوغاچ بله؟ بیکتیمر اوچون؟ صاندوغاچ کوك؟ ماتور توگل؟ کون صاین؟ بیش طابقر؟ کبی.

۳٦۹) وجودی معللرنڭ کوبسینڭ یاسولری صوڭغی هجالرنده بولا: آشاو، آشامق، آشادی، آشاغان، آشار، آشاسی، آشاسون، آشاسه، آشامالی، آشاب، آشاوچی کبی.

۳۷۰) عدمی معللرنڭ کوبسینڭ یاسولری عدملك اداتی بولغان (ما، مه) دن آلدغی هجالرنده بولا: آشاماو، آشامامق، آشامادی، آشاماغان، آشاماسون، آشاماسه، آشامامالی، آشامیچی، آشاماوچی، تله‌مه‌و، تله‌مه‌مك، تله‌مه‌دی، تله‌مه‌گان، تله‌مه‌سون، تله‌مه‌سه، تله‌مه‌ملی، تله‌مه‌وچی کبی.

٣٧١) مگر برنچی مستقبلنك عدمیلر ینك باسولری عدمیلك اداتی بولغان (ماس، ما، مس، مه) هالرنده بولا: آشاماس، (آشاماسلر)، آشاماسسك، آشاماسسز، آشامام، آشامامز، بلمس، (بلمسلر)، بلمسسك، بلمسسز، بلمهم، بلمه‌مز کبی.

تنبیه: بلمسلر ایله آشاماسلرنك باسولری (لر) هجاسنده‌در.

٣٧٢) امنه‌و امرینك مخاطب صیغه‌سینك باسووی برنچی هجاسنده بولا: کیتر، سیمر، کوچر، آشا، آرالا، طورا، طومالا، اویوشدر، قاراشدر، قالترات، یوموشات کبی.

٣٧٣) قایسی امرلرنك مخاطب صیغه‌لر ینك جمع اداتی بولغان (ڭز)دن آلده‌غی هجاده‌ده بولا: آشاڭز، آرالاڭز، طوراڭز، طومالاڭز کبی.

٣٧٤) بویوروب صوراب یافرقسه‌ب ئه‌یتلگان گپلرده باسو بویورلغان صورالغان یا فرقسغان سوزرده کوبره‌ك بولا. بو باسوغه گپ باصووی دیبله: میڭا صو بیرڭز، صو بیرڭز میڭا. کبی.

٣٧٥) شعرده باسو شعریت کوییه قاراب اورگه‌روه ممکندر. بوڭا „حریت شعریه“ دیبله.

٣٧٦) نبذ واداتلرنك باسولری توزلیچه بولا کوبسنده صوڭغی هجالرنده بولسه‌ده، قایسیلرنده الکی هجالرنده بولا: مثلا همه، شاقتی، بلطو، بوروڭ، صوڭره، گویا، شاید، کاشکه، لکن، قایچان، قایا، ئه‌لی (*)

٣٧٧) بر سوزگه بر ادات طوناشسه، اوب سوزنك باسووی شو اداتقه کوچکانی معلومڭز. اگرده شو اداتلی سوزگه ینه ایکنچی بر ادات کیلوب قوشسه، باسو آنگا کوچه، اوچنچی، دورنچی اداتلرغه‌ده کوچه: باقچه، باقچه‌ده، باقچه‌ده‌غی، باقچه‌غیلر، باقچه‌ده‌غیلرغه کبی.

٣٧٨) سوزنك باسووی بیشنچی وآلتنچی اداتلرغه کوچمس: باقچه‌ده‌غیلرغه‌ده، باقچه‌غیلرغه‌ده‌می؟ کبی.

(*) ئه‌لینك باسووی سوزینه قاراب توزلیچه بولا.

۳۷۹) تورکیچه‌ده باسووی آخرنده بولوب یورگان بر سوزنگ آخریه بره‌حرف آرتدرلوب بر روسچه بر صفت یاصالسه، باسووی کوچمیچی او نسقالا: مقصود ـ مقصودف ، مقصودفلر، قزان ـ قزانسکی، قزانسکیلر کبی .

۳۸۰) تورکیچه‌ده استعمال قیلنا طورغان بر سوزگه بره‌حرف یا سوز آرتدرلوب عربچه یا فارسیچه بر سوز یاصالسه، باسووی آخرغه کوچه : مقصود ـ مقصودی، مقصودیان ، مسافر ـ مسافران ، مسافرخانه کبی.

املا قاعده‌لری .

۳۸۱) تورك تلنده هر سوز ترتیبلی مدرسه‌لرده اوقوغان عالم کشیلرنك آوزندن ایشتلگن حرفلری نه یازلورغه تیشلی هم هر سوز یازه‌ن حرفلری بویچه اوقولورغه تیشلی .

۳۸۲) مگر بر نیچه سوز، یا بیکلك اوچون، یا باشقه بر سببدن آوزدن ایشتلگانچه یازلمیلر، آندی سوزلر یازلغانچه اوقولمیلر، تاکه تلده‌سوزبلنگ تلربچه اوقولالر. آندی سوزلرنی آلده کورسه‌تلگان قاعده‌لر بویچه یازارغه کیره‌ك. بولر نامس حصا یازو زور عیبدر. هیچ بر متنده سوزلرنی نحو کتابلربه خلاف اینئوب یازو مقبول توکلدر. بونچه یزا بلمه‌گان کشیلر نادان کشیلردن حساب قیلنالر.

۳۸۳) کوب استعمال قیلنا طورغان اداتلرنك اوستنلی حرفلری آسانلق اوچون (ه و ا) دن باشقه یازلالر: لر، لر، مك، مق، چك، چق، دن، مس کبی. (*) مگر فالن طاوشلی عددی مستقبل صیغه‌سینك اداتی اولان (ماس) الف ایله یزلا: یازماس ، اوقوماس کبی .

۳۸۴) کوب استعمال قیلنمی طورغان اداتلرنك اوستنلی حرفلری (ه، ا) بله یازلالر: ره‌ك، راق، ده‌ش، داش، سمه‌ن ، سمان، سمه‌ك، سماق کبی.

۳۸۵) ایشتلگان ماضی وحال اداتلرینك اوستنلی حرفری الفسز ئه‌یتلسه‌لرده، الف بله یازلالر ؛ چونکه (گ ، ک) حرفرن الف ایله قوشوب یازو اوڭغایراقدر: کیلگان ، کیتکان ، کیلگاچ ، کیتکاچ ، کیلگانچی ، کیتکانچی کبی .

۶۱

(*) واق اداتلرنك همه‌سی بر سوزگه قوشلوب یازلالر. قوشلغان سوزلر بیت آخرغی حرفی اوزنك حرف بوبغانده‌غنه قوشمیلر. اوچون، بله، کوك، اوك، توگل کبی اداتلرغنه آیرم یازلالر.

۳۸٦) مفعول الیه اداتلری (گه، غه، که، قه) رەوشلرنده یازلالر: ییرگه، قرغه، اشکه، آشقه کبی.

۳۸۷) (سه، ده، نه، مه، چه) اداتلری قالن حرفلی سوزلردن صوڭره الف طاوشی ایله ایشتلسه‌لرده، هر وقت (ه) ایله‌گنه یازلالر: یازسه، قالاده، آنـڭچه، آقچه، طونینه، طونیمه کبی مگر قالن حرفلی مفعول وعدمی امر صیغه‌لرنده (ما) الف ایله‌یازلا: یازما، باسما، یازما(کتاب)، باسما(کتاب)کبی.

۳۸۸) طولی اۇتۇرلی حرف، سوزنڭ آخرنده بولسه، هر وقت (نقطه‌سز) یا ایله یازلا: بلدی، بلدیلر، بلوچی، بلمکچی، بلگانچی، بلمیچی، بله‌سی، یازاسی، طاری، طاشی، طوری کبی.

۳۸۹) طولی اۇتۇرلی حرف، سوزنڭ باشنده یا اورتاسنده بولسه، واو بله یازلا. بو واو چن واو بولۇب اوقلۇب سوزنڭ مناسن اوزگەرتۇرلك بولفانده، اۇستینه اۇتۇرعلامتی قویۇب کیتو معقولدر. طولی اۇتۇر طاوشی واو بله اۇتۇرطاوشلری آراسنده ایکی آراده (بین بین) بولفانلقدن علامتی واو بله اۇتۇرنڭ هر ایکسندن عبارت بولۇرغه تییشلیدر. یاۋروپا تللرنده آندی متوسط طاوشلرنڭ علامتلری ایکی حرفدن قوشۇب یاصالفان: اۇچ، اۇچۇن، قارلۇغاچ، قارلۇغان، بۇرلۇگان کبی.

۳۹۰) (اورن، بۇرن) دیگان سوزلرنڭ (ر) لری طولی اۇتۇرلی بولسه‌لرده، مضاف‌بولفانده (اورْنی، بۇرْنی) دیب سکون بله سۇیلەنگانلکلرندن واو بله یازلمیلر.

۳۹۱) (بۇلۇن، بولۇط) دیگان سوزلرنڭ (ل) لری مضاف بولفانده سکونلی بولامیلر. شول سببدن هر وقت واو ایله یازلالر.

۳۹۲) (یۇلدز، کۇندز، قۇندز، قۇیرق) کبی سوزلرنڭ آخردن ایکنچی حرفلری سکون ایله اوقلو احتماللری یوقلقدن واو ایله یازلمیلر. چۇنکه‌ضرور بولماغانده سوزنی واو بله طوطرو معقول توگلدر.

۳۹۳) (بلۇر، بلسۇن، بلۇب) صیغه‌لری‌ده اۇتۇرلی واو بله یازلالر. اما (یازدڭ، یازدڭز، یازدم، یازدق) صیغه‌لری واو ایله یازلمیلر.

۳۹۴) مجهول صیغه‌لرینڭ (ن، ل) لرندن آلده واو هیچ یازلماسقه تییشلی: بلندی، یازلدی، صاتلا، آلنا کبی.

۳۹۵) امرنڭ مخاطب صیغه‌سینڭ آخرغی حرفی اۇتۇرلی بولفان

فعللرنكٔ هر صیغه‌سی اۇتورلی واو بـله یازلا: اوقۇ ، اوقۇدی ، طاشۇ، طاشۇدی کبی. مگر بوندی سوزلرنکٔ مجهول صیغه‌لرنده‌گنه واونی قالدرو درستدر: اوقل ، اوقلدی ، طاشل ، طاشلدی کبی .

۳۹۶) (ص ، ط) حرفلری تؤرکی سوزلرنکٔ باشنده‌غنه یازلالر:
صاق ، صوق ، طاق ، طوق کبی. مگر (بلطر ، اوطۇن ، اوطۇر ، بطبلدق، اوط ، بۇط ، بۇلۇط ، اۇصلی) دیگان سوزلر خطا اوقۇلماسۇنلر اوچۇن (ط ، ص) بله یازلالر.

۳۹۷) قالن اوقلورغه نییشلی سوزلرنچکه اینۆب اوقلۆب معناسی صاناشۇرلق بولغانده اوستلرینه بر صزق صزلا:
بـول ـ بـول ، اول ـ اول ، اوچ ـ اوچ ، اۇچ ـ اۇچ ، اور ـ اور ، اۇر ـ اۇر ، اوز ـ اوز ، بۇر ـ بۇر کبی .

۳۹۸) عرب وفارسی تلندن تؤرکیگه قاتشقان سوزلر کوبسنچه اوز قاعده‌لری بوینچه یازلالر: قلم، کتاب، عالم، علیم، اولی، اعلی، مرتضی، مصطفی

۳۹۹) اۇشبو سوزلر عرف قدیم بوینچه بویله یازلالر:
آگا ، سیگا ، میگا ، بوگا، شوگا ، یاگا ، سیکسان، تاتار، قزان، کبی. ۶۳

۴۰۰) یاۇروپا تلـلرینه مخصوص بولغان بـاش حرفلر عرب تلنده بولماغانلقدن عرب حرفی ایـله یازلا طورغان تؤرکی تلنده‌ده یوقدر. آتاقلی سوزلرنکٔ آچق کورنووی کیره‌ك بولغانده هر حرفن قالن اینۆب‌یازونییشلیدر .

تۇرلی قید ، صوت واداتلر.

بالالرغه بـو اداتلرنکٔ معنالری معلوم اولدیغندن بیان ایدلمه‌دی . معلوم بولماسلقلرن معلملر مثاللری ایل ئه‌یتۆب آکلاتمالی .

ا : آ ، آه ، آخ ، آی ، آبا ، آباو، آلای، آیهای، ئه، ئه‌ی، ئه‌نـه ، ئه‌لله، ئه‌لی ، ایۇ ، ای ، ایخ ، ایكٔ ، ایله ، ایندی ، اوه ، اوخ ، اوف ، اویله ، اوك، اوق، اۇطری ، اۇچۇن ، اوزی ، اما ، اصلا ، اگر ، البته . (۳۲)

ب : باشقه ، بلکه ، بیك، بله ، بوغای ، بایا ، بلطر، بیرلی ، بایتاق ، بس .

(۱۰)

ت : تا ، تاکه ، تیك ، تیز ، تیکلی ، ت ، توگل . (٧)
چ : چو ، چه ، چاقلی ، چیکلی ، چۆنکه ، چلك ، چق، چی ،
چەن ، چان . (١٠)
ح،خ: حتی ، خوش ، خیر، خیلی . (٤)
د : ده ، دخی ، دن ، در، دەش ، داش، دی . (٧)
ر، ز: رەك ، راق ، زیرا ، زیراکه . (٤)
س: سلڭ ، سز ، سۆن، سه، سی، سمەك ، سماق،
سنو ، ستو . (٩)
ش : ش، شب، شاوشو، شایی ، شیکللی، شاقتی، شەر، شاید (٨)
ص : صوڭ ، صوگره ، صاب (صالقن)، صاین . (٤)
ط : طب (طن) ، طاب (طاڑا) ، طاغی ، طاغن ، طابقو (٥)
غ : غه ، غی ، غاچ ، غان ، غن ، غنه . (٦)
ق : قدر، قایا ، قای، قایسی ، قایچان ، قه ، قان ، قاچ، قن، قنه. (١٠)
ف : فو ، فر ، فقط (٣) ٦٤
ك : کم ، کاشکه ، کوره ، کوك ، کبی ، که ، کەی ، کان ،
کاچ ، کن ، کنه ، کب (کوك) (١٢)
گ : گه ، گان ، گاچ ، گن ، گنه ، گویا ، گل ، گی . (٨)
ل : لر، لك ، لق ، لی ، له ، لا ، لکن ، لەب ، لاب. (٩)
م : مه، ما ، مس ، ماس ، ملك ، مق ، می، مۆنه ، مگر، مثلا. (١٠)
ن : نکی ، نقی ، نچی ، نچه ، نی ، نیچلك ، نیته ، نیتەك ،
نیچه ، نیندی ، نەق. (١١)
و : و ، وای ، وی . (٣)
ه : ها ، های، هم، هۆ ، هی ، هر، هم، هیچ ، همان. (٩)
ی : یا ، یاکه ، یا ایسه ، یوق ، یعنی ، یاب (یاقتی) . (٦)
تۆرکی تلینه قاتشقان عربچه وفارسیچه سوزلرنڭ معنا وقاعدەلری « ادبی سوزلر »
اسملی کتابده بیان قیلندیلر .

تمام .

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

„یولدز“

قزانده «یولدز» ۱۹۰۶ نچی یل باشندن بیرلی چقادر.

بو گازیته حاضرگه هفته‌ده اوچ مرتبه نشر قیلنادر. بوده بوتون دنیاده واقع بولغان عجیب خبرلرنڭ هر برسی اجمالا درج قیلنادر. روسیه اچنده‌گی خبرلردن باشقه چیت مملکتلرده‌گی عجیب خبر وواقعه‌لرده بیان قیلنادر. خصوصا اسلام مملکتلرینڭ دینی، معیشی وسیاسی خبرلری آیروچه دقت ایله یازلادر، دنیاده‌یاڭا کشف قیلنمش معلوماتلر ویاڭا چقارلمش فنی هنر وتجربه‌لر بارچه‌سی اخبار وتفصیل قیلنادر. روسیه‌ده یتمش وچقاچق یاڭه اوزگه‌رله‌چك نظاملرنڭ هر برسی عوامده آڭلارلق آچق ترکی تل ایله ترجمه قیلنادر.

بو گازیته‌نی همان مطالعه قیلغان کشی بوتون دنیانڭ احوالندن، اجتماعی وسیاسی خبرلردن، اخلاقی وفنی معلوماتدن هم روسیه‌نڭ هر بر نظاملرندن احمدانه زدار بولاچقدر. گازیته‌نڭ بتمی یرچن وپروگرامی اوشبو (۳۰) بابدن عبارتدر:

۱) باش مقاله، ۲) رسمی ونظامی خبر ومعلومات، ۳) محکمه‌ٔ نظامیه ومحکمه‌ٔ شرعیه خبرلری، ٤) تیلیگراف (وتیلیفون) ایله آلنغان خبرلر، ۵) روسیه اچنده‌گی خبرلر، ٦) خارجی مملکتلرنڭ خبرلری، ۷) قزان اچنده‌گی خبرلر، ۸) توزلی ولایتلرنڭ اویلرنده‌گی خبرلر، ۹) بوتون دنیاده‌گی اهل اسلامنڭ احوالندن، ۱۰) دین، شریعت، حکمت وفلسفه بابلرندن، ۱۱) علم ومعرفت، فنون ومعلومات، ۱۲) بالا وشاکردلرنی تربیه وتعلیم طریقلری خصوصنده ۱۳) تل ویازو، فصاحت وبلاغت، ١٤) پالیتیکه وسیاست مسئله‌لری، ۱۵) کسب ومعاش وتدبیر معیشت، ١٦) هنر وصنائع، سودا وتجارت، ۱۷) یاڭا هنر ومعلومات، ۱۸) دنیا کیڭاشلری، ۱۹) علم طب وحفظ صحت بابندن، ۲۰) تاریخ وجغرافی معلوماتندن، ۲۱) حاضرگی واقعه‌لر، ۲۲) یاڭا خبرلر، ۲۳) یاڭا چقمش کتاب ورساله‌لر حقنده، ۲٤) باشقه گازیته‌لرده‌گی خبرلرنڭ مجموعه‌لری، ۲۵) اداره‌گه کیلگان سئللر وآنلرغه جوابلر، ۲٦) منظوم سوزلر، شعرلر، بیتلر وقصیده‌لر، ۲۷) توزلی عجائب وغرائب، ۲۸) بیلیه‌تورن ادبی حکایه وعوام اوچون فنی مقاله‌لر، ۲۹) نجوم وهیئت معلوماتی، ۳۰) سودا ماللرینڭ اعلانلری.

محرر وناشری: احمد هادی مقصودی.

بو گازیته‌نڭ بهاسی بریل اوچون پوچته حقی ایله برگه فقط (٤) صوم‌دار، آلتی آی اوچون (۲) صوم‌دار، اوچ آی اوچون (۱) صوم ۲۰ تیین، هر آی باشندن مشتری بولوب یازلو ممکندر.

Адресъ: Казань редакція „ЮЛДУЗЪ“